

15.12.2011

Dnro 3098/2/10

Ratkaisija: Oikeusasiamies Petri Jääskeläinen

Esittelijä: Vanhempi oikeusasiamiehensihteeri Mikko Sarja

**PÄÄTÖS VALTION TEKNILLISEN TUTKIMUSKESKUKSEN (NYKYINEN TEKNOLOGIAN
TUTKIMUSKESKUS VTT) TUTKIJOIDEN SANANVAPAUTTA KOSKEVASSA ASIASSA**

SISÄLLYSLUETTELO

1 ASIA.....	4
1.1 Taustatietoja	4
1.2 Asian alustava selvittäminen.....	6
1.3 Tutkittavaksi ottaminen.....	6
2 SELVITYS	6
2.1 VTT:n toimittama alustava selvitys	7
2.2 VTT:n selvitys.....	8
2.3 Työ- ja elinkeinoministeriön lausunto	11
2.4 A:n kannanotot.....	15
2.4.1 Lausuma	15
2.4.2 Vastine	17
2.5 B:n kannanotot.....	17
2.5.1 Lausuma	18
2.5.2 Vastine	19
2.6 Pääluottamusmiehen lausuma	19
2.7 VTT:n vastine	21
2.8 Työ- ja elinkeinoministeriön vastine	21
2.9 Teknologiajohtajan selvitys	21
2.10 Toimialajohtajan selvitys	21
2.11 VTT:n ohjeet, joihin A:n saama varoitus oli perustunut	21
2.12 A:n saaman varoituksen keskeinen sisältö.....	22
3 RATKAISU.....	22
3.1. Sananvapaudesta perus- ja ihmisoikeutena.....	22
3.1.1 Perustuslaki ja ihmisoikeussopimukset.....	22
3.1.2 Kansallisissa lainvalmisteluasiakirjoissa esitetyjä kannanottoja	23
3.1.3 Oikeuskirjallisuudessa esitetyjä näkemyksiä	25
3.1.4 Virkamiehen sananvapaus vertailukohtana oikeustapausten ja -kirjallisuuden sekä laillisuusvalvontakäytännön valossa.....	26
3.2 Tieteen ja tutkimuksen vapaudesta perusoikeutena	31
3.3 Lojaliteettiperiaate työntekijän toiminnassa.....	33
3.3.1 Oikeusohjeet	33
3.3.2 Lainvalmisteluasiakirjoissa esitetyjä kannanottoja	33
3.3.3 Oikeuskäytäntöä	34
3.3.4 Oikeuskirjallisuudessa esitetyjä kannanottoja	36
3.4 Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen käytäntöä salassapidosta ja lojaliteetista.....	38
3.5 Arvioinnin yleisiä lähtökohtia.....	43
3.6 Kirjallisen varoituksen antaminen.....	45
3.6.1 Taustatietoja	45
3.6.2 Oliko tutkijan sananvapauteen puuttutu?	46
3.6.3 Perustuiko sananvapauteen puuttuminen lakiin?	47
3.6.4 Oliko sananvapauteen puuttumisen tavoite ollut hyväksyttävä?.....	48
3.6.5 Oliko sananvapauteen puuttuminen ollut välttämätöntä?	50
3.6.6 Johtopäätös.....	54
3.7 Mielipidekirjoitukseen puuttuminen.....	54
3.7.1 Taustatietoja	54
3.7.2 Kannanotto	55

3.8 VTT:n ohjeista yleisesti.....	57
4 TOIMENPITEET	58

Teknologian tutkimuskeskus VTT
PL 1000

02044 VTT

PÄÄTÖS VALTION TEKNILLISEN TUTKIMUSKESKUKSEN (NYKYINEN TEKNOLOGIAN TUTKIMUSKESKUS VTT) TUTKIJOIDEN SANANVAPAUTTA KOSKEVASSA ASIASSA

1 ASIA

1.1 Taustatietoja

Julkisuudessa käytiin loppukesällä ja alkusyksystä 2010 vilkasta keskustelua silloisen Valtion teknillisen tutkimuskeskuksen (nykyisin Teknologian tutkimuskeskus VTT; jäljempänä VTT) tutkijoiden sananvapaudesta. Esimerkkinä voidaan mainita seuraavat uutisoinnit.

Helsingin Sanomissa 21.8.2010 julkaistun STT:n jutun mukaan joukko nimettöminä pysyneitä VTT:n tutkijoita oli kokenut tulleeensa painostetuiksi. Jutun mukaan VTT:n pääjohtajan kanta oli ollut, että tutkijoiden ei sopinut kritisoida laitoksen kannanottoja jälkikäteen. STT:n haastattelemien tutkijoiden mukaan tutkimuslaitos oli yrittänyt ajaa läpi väkisin yksituumaisia näkemyksiä muun muassa energiakysymyksistä. Kiistaa oli STT:n mukaan syntynyt esimerkiksi turvetta, ydinvoimaa ja biopolttonesteitä koskevista kannanotoista.

Eräs työntekijä oli STT:n mukaan kertonut, että VTT:n johto oli jokin aika sitten kieltänyt häntä lähettämästä turve-energiaa kritisoivaa mielipidekirjoitusta Helsingin Sanomiin.

VTT:n pääjohtaja oli puolestaan todennut olevan täysin normaalia, että tutkimuslaitoksella on pelisäännöt siitä, miten tutkimuksista viestitetään julkisuuteen. Tällä halutaan hänen mukaansa varmistua siitä, että laitoksen nimissä esitetään vain laadukasta tietoa. Tutkijoiden eri näkemykset otetaan pääjohtajan mukaan huomioon tutkimuksen lausunnossa. Kun organisaation lopullinen kannanotto on annettu, sitä ei enää sen jälkeen ole pääjohtajan mukaan sopivaa kritisoida julkisuudessa.

Pääjohtaja mainitsi jutussa yhden tapauksen, jossa erikoistutkijalle oli annettu varoitus sen johdosta, että hän oli käynyt eduskunnassa ennen ydin-

voimapäätöstä esittämässä kriittisiä näkemyksiään sähkömarkkinaselvityksen luotettavuudesta. VTT:n mukaan kyseinen erikoistutkija oli antanut laitoksen nimissä lausuntoja asiasta, joka ei ollut edes hänen erikoisalaansa. Kyseinen erikoistutkija puolestaan katsoi toimineensa yksityishenkilönä ja tuoneensa vain yleisesti esiin kyseisten tutkimusten tulosten ristiriitoja.

Ilta-Sanomissa 21.8.2010 olleen uutisen mukaan VTT:n viestintäjohtajan kanta oli, että tutkijat saavat yksityishenkilönä puhua julkisesti mitä haluavat, kunhan aihe ei liity VTT:n tutkimuksiin tai niiden aihepiiriin.

Helsingin Sanomissa 27.8.2010 julkaistun jutun mukaan VTT:n teknologiajohtaja ei estänyt turveaiheisen mielipidekirjoituksen julkaisemisen, koska se oli hänen mukaansa ollut "liian yksipuolinen" ja teknologiajohtaja oli halunnut siihen mukaan myös "toista näkökulmaa". Teknologiajohtaja myönsi, että laitoksen julkisuusohjeiden tulkintaa oli syytä selventää. Tuolloisessa ohjeessa oli vain todettu, että laitoksen tutkija ei saa antaa yksityistä asiantuntijalausuntoa mistään VTT:n tutkimusalaan kuuluvasta asiasta.

Samassa jutussa pääjohtaja oli todennut, että VTT oli viime aikoina käynyt ohjeistustaan läpi ja tarkentanut sitä työntekijöilleen käytännön esimerkeillä. Hän kuitenkin totesi, että säännöt olivat pysyneet aina samoina.

Helsingin Sanomissa 31.8.2010 julkaistun ympäristöpolitiikan professorin mielipidekirjoituksen mukaan VTT:n harrastamalla tutkijoiden sensuurilla on pitkät perinteet. Kirjoituksessaan hän kertoi omakohtaisesta kokemuksestaan 1990-luvun alkupuolelta kirjoitettuaan lehden yleisönosastoon ydinvoimaa koskeneen mielipidekirjoituksen.

Helsingin Sanomissa 2.9.2010 julkaistun teknologiajohtajan ja toimialajohtajan kirjoituksen mukaan "varmistamme etukäteen, että VTT:n tekemästä tutkimuksesta julkisuuteen tuleva tieto vastaa VTT:n parhaiden asiantuntijoiden tieteellisesti kestäväillä menetelmillä tuottamia tuloksia".

Ilta-Sanomissa 6.9.2010 julkaistun jutun mukaan joukko VTT:n tutkijoita oli todennut, että he eivät olleet saaneet vapaasti kertoa kantojaan energiapolitiikasta tai laitoksen tutkimuksista. VTT oli jutun mukaan kiistänyt painostuksen, mutta tutkijoiden oli pitänyt silti sopia erikseen, mikäli he olivat halunneet kommentoida laitoksen tutkimuksiin liittyviä asioita.

Helsingin Sanomissa 10.9.2010 useat oikeustieteen tutkijat arvioivat VTT:n viestintäohjeita pitäen niitä sananvapauden kannalta ongelmallisina. Ongelmallisena pidettiin muun muassa kohtaa, jonka mukaan myös yksityishenkilönä annettavasta lausunnosta piti sopia työnantajan kanssa. Toisena ongelmallisena kohtana pidettiin sitä, että tutkijoita oli kielletty arvioimasta VTT:n tutkimuksia jälkikäteen. Asianmukaisena sen sijaan pi-

dettiin sitä, jos työnantaja haluaa rajata VTT:n nimissä annettavia asiantuntijalausuntoja.

1.2 Asian alustava selvittäminen

VTT:tä pyydettiin toimittamaan tänne nähtäväksi yllä mainitussa jutussa mainitut ohjeet. Tässä tarkoituksessa VTT toimitti tänne 25.8.2010 päivättyt ohjeet esteellisyydestä, riippumattomuutta vaarantavista tehtävistä ja sivutoimista. Samassa yhteydessä VTT antoi 13.9.2010 alustavaa selvitystä.

Selvityksen mukaan asian noustua julkisuudessa esiin se oli aiheuttanut keskustelua myös VTT:n sisällä. Sen vuoksi intranetissä oli annettu vastauksia yleisesti esitettyihin kysymyksiin. Viimeksi mainitussa lehtijutussa ollut ote oli tästä intranetin kysymys-vastaus -paperista, joka ei ollut virallinen ohje vaan pyrkimys vastata nopeasti esille tulleisiin kysymyksiin.

Yksityisistä asiantuntijalausunnoista annettua ohjetta oli tarkoitus tarkentaa mm. viittaamalla siihen, että VTT:llä on erityisiä tarpeita puolueettoman tutkimuslaitoksen näkökulmasta pitää huolta siitä, että yleisö saa oikean käsityksen siitä, milloin kyseessä on VTT:n lausunto ja milloin ei. Edelleen alustavassa selvityksessä viitattiin tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohjeisiin, joiden mukaan VTT:llä on velvollisuus huolehtia siitä, että yleisöä ei johdeta harhaan. Vielä alustavassa selvityksessä perusteltiin, miksi yksityisen asiantuntijalausunnon antaminen edellytti työnantajan lupaa.

1.3 Tutkittavaksi ottaminen

Asiassa oli mielestäni tarpeen selvittää tarkemmin, oliko VTT:n tapa rajoittaa tutkijoidensa sananvapautta lainmukainen, eli missä määrin työnantaja voi edellä kuvatun kaltaisissa tilanteissa määrätä, mitä työntekijä voi kulloinkin kertoa työnantajansa toimintaan liittyvistä omista näkemyksistään. Tämän vuoksi otin asian eduskunnan oikeusasiamiehestä annetun lain 4 §:n nojalla omasta aloitteestani tutkittavaksi.

2 SELVITYS

VTT antoi 29.9.2010 päivätyn selvityksen dnro 630/050/2010 ja työ- ja elinkeinoministeriö antoi 18.10.2010 päivätyn lausunnon dnro TEM/2520/03.03.01/2010.

Sen tultua julkisuuteen, että olin ottanut asian tutkittavakseni, minualähes tyivät ne kaksi henkilöä, joita edellä kohdassa 1.1 mainitut konkreettiset tapaukset olivat koskeneet. A ja B toimittivat oikeusasiamiehen kansliaan 24.9. ja 21.10.2010 päivättyt kirjelmänsä.

A:lle ja B:lle varattiin myös tilaisuus antaa vastineensa VTT:n selvitykseen ja työ- ja elinkeinoministeriön lausuntoon. He antoivat 10.11.2010 ja 9.3.2011 päivätty vastineensa.

Lisäksi VTT:n pääluottamusmies lähestyi oikeusasiamiehen kansliaa ilmaisten valmiutensa antaa lisätietoja esillä olevassa asiassa. Hänelle varattiin tilaisuus lausua asiassa ja antaa samalla vastineensa VTT:n selvitykseen ja ministeriön lausuntoon. Pääluottamusmies toimitti tänne 8.3.2011 päivätyn lausumansa.

Pyysin työ- ja elinkeinoministeriötä varaamaan VTT:lle tilaisuuden lausua edellä mainituista asiakirjoista ja varasin myös ministeriölle tilaisuuden lausua asiassa. VTT antoi 26.4.2011 ja työ- ja elinkeinoministeriö 3.5.2011 päivätyn vastineen.

VTT:n selvityksistä ei ilmennyt, oliko kirjallisen varoituksen A:lle antanutta teknologiajohtajaa kuultu kyseisiä selvityksiä laadittaessa. Myöskään ei ilmennyt, oliko asiassa kuultu toimialajohtajaa, jonka kielteisen kannanoton jälkeen B ei ollut julkaissut mielipidekirjoitustaan. Tämän vuoksi varasin vielä teknologiajohtajalle ja toimialajohtajalle tilaisuuden tulla asiassa kuuluksi.

VTT:n lakiasiainjohtaja toimitti tänne 28.11.2011 päivätyllä kirjeellään edellä mainittujen henkilöiden 28.11.2011 päivätyt selvitykset.

Asiakirjoista ilmenee muun muassa seuraavaa.

2.1 VTT:n toimittama alustava selvitys

VTT toimitti nähtäväksi voimassa olevan ohjeen esteellisyydestä ja sivutoimista, jossa yhdessä kappaleessa on käsitelty asiantuntijalausuntoja. Ohje on käytännössä ollut olemassa samansisältöisenä vuosikymmeniä. Kun asia oli ollut esillä tiedotusvälineissä ja aiheuttanut keskustelua VTT:n sisällä, sisäisessä intranetissä oli annettu vastauksia yleisesti esitettyihin kysymyksiin. Helsingin Sanomissa ollut ote oli tästä kysymys-vastaus -paperista, joka siis ei ollut virallinen ohje. VTT toimitti tämänkin kysymys-vastaus -paperin tiedokseni.

VTT:n tarkoitus on tarkentaa yksityisistä asiantuntijalausunnoista annettua ohjetta muun muassa viittaamalla siihen, että VTT:llä on erityisiä tarpeita puolueettoman tutkimuslaitoksen näkökulmasta pitää huolta siitä, että yleisö saa oikean käsityksen, milloin kyseessä on VTT:n lausunto ja milloin ei. VTT:llä on tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohjeiden mukaan myös velvollisuus huolehtia siitä, että yleisöä ei johdeta harhaan. Työsopimuslain mukaan työntekijä ei saa aiheuttaa vahinkoa työnantajalle, ja tämä vahinko voi olla myös yrityskuvaan kohdistuvaa vahinkoa.

Selvityksessä on vielä yhteenvetona vastattu seuraavasti kysymykseen, miksi yksityisen asiantuntijalausunnon antamiseen tarvitaan VTT:n lupa:

- 1) Suojelemme VTT:n asiakkaiden, yhteistyökumppanien ja VTT:n omia liikesalaisuuksia.
- 2) Suojelemme VTT:n luotettavuutta, yrityskuvaa ja imagoa puolueettomana tutkimusorganisaationa.
- 3) VTT:n henkilöstöön kuuluva ei voi tehdä VTT:n kanssa kilpailevaa yksityistä liiketoimintaa esimerkiksi antamalla asiantuntijalausuntoja. Sivutoimen harjoittaminen ei saa vaarantaa puolueettomuutta tai luottamuksellisuutta. Sivutoimilupamenettelyssä arvioidaan, millainen jatkuva muu työ, tehtävä tai liiketoiminta on VTT:n työn ohella sallittua.

2.2 VTT:n selvitys

Selvityksessä on aluksi selostettu VTT:n tulo-rahoituksen koostumusta. Noin kolmannes tulee valtion talousarviosta, kolmannes kilpailtavasta ulkopuolisesta julkisesta rahoituksesta ja kolmannes yksityisistä asiakastuomaksiannoista koti- ja ulkomaisilta yrityksiltä. VTT-lain uudistamista koskevasta hallituksen esityksestä (HE 75/2010 vp) antamassaan lausunnossa oikeusministeriö on todennut, että VTT ei käytä julkista valtaa.

Vain VTT:n pääjohtaja on virkasuhteinen ja koko muu henkilöstö on yksityisoikeudellisessa työsuhteessa. VTT:n koko toiminta tapahtuu käytännössä liiketoiminnan ehdoin. Vaikka rahoituksesta kolmannes saadaan valtion talousarviosta, tämä rahoitus sijoitetaan toimintaan liiketoiminnallisilla perusteilla käyttämällä suurin osa siitä omarahoitusosuutena yhteisrahoitteisissa kilpailtavissa hankkeissa. Talousarviorahoitusta ei käytetä hallinnollisiin tehtäviin tai tukitehtäviin, vaan näihin liittyvät kustannukset kohdennetaan yleiskustannuksena kunkin projektin kustannukseksi. VTT:ssä pidetään valtion edellyttämän kirjanpidon ohella myös liikekirjanpitoa.

VTT:ssä katsotaan, että sananvapauden tulkinta nyt puheena olevassa tilanteessa ei VTT:n osalta poikkea millään tavalla siitä, miten sananvapautta vastaavassa tilanteessa tulkitaan yksityisen yrityksen toiminnassa.

Lehtikirjoituksen estämisen osalta selvityksessä on todettu muun muassa seuraavaa.

Kyseessä oli vuoden 2007 syksyn ja vuoden 2008 kevään ja kesän asiakkaaseen liittyneet tapahtumat, jotka koskivat VTT:n Vapon toimeksiannosta tekemiä laskelmia turpeen käytöstä liikennepolttoaineen valmistuksessa. Helsingin Sanomat haastatteli tuolloin VTT:n tutkimusprofessoria, joka kertoi haastattelussa Vapon käyttämisestä vääristä oletuksista. Tästä seurasi Vapon yleisönosastokirjoitusvastine, jonka allekirjoitti Vapon puolesta aiemmin VTT:n toimialajohtajana toiminut henkilö.

Tähän kirjoitukseen eräs VTT:n erikoistutkija halusi esittää vastineen Helsingin Sanomien yleisönosastolla. Siinä tilanteessa asiakassuhde oli varsin tulehtunut. Lisäksi lähiaikoina oli tulossa lisää Metlan ja Helsingin yliopiston mittaustietoa soiden päästöistä (erityyppiset suot, uudet vähä-

päästöisemmät turvetuotantomenetelmät) sekä tietoa liikenteen biopolttoaineiden tuotantoprosessien tehokkuudesta.

VTT ei halunnut asiakassuhteeseen liittyvää asiaa enää enempää julkisuuteen ja vastasi tutkijan yleisönosastokirjoitusta koskevaan sähköpostipyyntöön, ettei VTT pidä hyvänä keskustelun jatkamista lehtien palstoilla. Tutkijan kirjoitusluonnos sisälsi sinänsä asiaan teknistä selvitystä, ei asiakassuhteeseen liittyntä kommentointia. Kyseinen tutkija on hyvin tunnettu VTT-läiseksi energiatutkimuksen piirissä ja Vapossa. Hänen nimissään oleva kirjoitus Helsingin Sanomien yleisönosastolla olisi todennäköisesti tulkittu VTT:n kannanotoksi asiassa ja se olisi näin vahingoittanut edelleen asiakassuhdetta.

Tutkijalle annetun varoituksen osalta selvityksessä on todettu muun muassa seuraavaa.

Eduskunnan talousvaliokunta oli käsitellyt 20.5.2010 (ptk 48/2010 vp) asioita M2, M3 ja M4/2010 vp, jotka koskivat uusien ydinvoimalaitosten rakentamista. Tässä kokouksessa valiokunta päätti kuultavaksi kutsuttavista. Näiden joukossa valiokunnan pöytäkirjan mukaan oli Valtion teknillinen tutkimuskeskus VTT sekä erikseen teknologiajohtaja, VTT (uusiutuva energia) ja TkT A, VTT (sähkömarkkinat ja sähkön vienti). Tämän perusteella syntyy käsitys, että VTT on nimennyt A:n tehtävään ja että hän edustaisi VTT:ssä sähkömarkkinoiden ja sähkön viennin asiantuntemusta.

Asiaa käsiteltiin talousvaliokunnassa useana päivänä. Kuultavana 27.5.2010 oli A. Pöytäkirjassa ei todeta VTT:stä hänen kohdallaan mitään.

Asian käsittelyssä 2.6.2010 kuultiin teknologiajohtajaa ja 3.6.2010 VTT:n nimeämänä Valtion teknillisen tutkimuskeskuksen edustajana teknologiapäällikköä. Teknologiajohtaja toi saamansa kutsun esimiestensä tietoon, ja hänen toimimisensa asiantuntijana katsottiin VTT:ssä asianmukaiseksi. A ei missään vaiheessa kertonut kutsustaan esimiehilleen. Hän on VTT:ssä polttokennotutkimuksen, ei sähkömarkkinoiden tai sähkön viennin asiantuntija.

VTT:ssä työskentelevien työ sopimuksessa on maininta, että VTT:n työntekijä ei saa antaa yksityistä asiantuntijalausuntoa VTT:n toimintaan kuuluvalta alalta ilman työnantajan lupaa. Määräys koskee sekä kirjallisia että suullisia asiantuntijalausuntoja. Eduskunnassa asiantuntijana esiintymistä on pidettävä asiantuntijalausunnon antamisena. Asianomaisen henkilön esiintymisestä voi saada eduskunnan julkisissa pöytäkirjoissa olevan tiedon perusteella kuvan, että henkilö kutsuttiin valiokunnan asiantuntijaksi VTT:n nimissä. Henkilö ei ollut etukäteen pyytänyt lupaa asiantuntijalausunnon antamiseen eikä edes maininnut asiasta esimiehilleen. VTT antoi varoituksen kesäkuussa, kun asiantuntijana esiintyminen oli tullut VTT:n tietoon.

VTT kiinnittää huomiota myös siihen, että VTT ei ole puuttunut tämän henkilön Helsingin Sanomien yleisönosastolla varoituksen jälkeen yksityishenkilönä allekirjoittamaan mielipidekirjoitukseen.

VTT:n asiantuntijalausuntoja koskevan ohjeistuksen osalta selvityksessä on todettu, että ohjeisiin on valmisteltu tarkennuksia asian saaman julkisuuden takia. Ohjeistuksen tarkentamista on käsitelty henkilöstön edustajien kanssa yt-neuvottelukunnassa 10.9.2010 ja sen pohjalta on saatu myös henkilöstön edustajien kommentteja.

Ohjeistusta ei kuitenkaan voi kirjoittaa niin yksityiskohtaisesti, että se antaisi vastauksen jokaiseen käsillä olevaan tilanteeseen. Sisäisen viestinnän ja virallisen ohjeistuksen kesken haetaan jatkuvasti tasapainoa VTT:n intranetissä julkaistavan, vain VTT:n sisäiseen käyttöön tarkoitettun materiaalin suhteen. Tässä tapauksessa nähtiin tarpeelliseksi julkaista intranetissä nopeasti esimerkinomaisia vastauksia VTT-läisiä median kirjoittelussa askarruttaviin asioihin. VTT korostaa, että tuo intranetin juttu ei ole virallinen ohje asiasta, ja varsinaisen ohjeistuksen tarkentaminen on edelleen luonnosvaiheessa.

Seuraavaksi selvityksessä on analysoitu asiantuntijalausunnon käsitettä muun muassa toteamuksin, että VTT:n työsopimuksissa oleva yksityistä asiantuntijalausuntoa koskeva lupamenettely johtuu työsopimuslain mukaisesta työnantajan oikeudesta kieltää työntekijän kilpaileva toiminta.

Yleisesti asiantuntijalausuntoa voidaan kuvata tietyn päätöksenteon tueksi annetuksi perustelluksi kannanotoksi siitä, miten asia parhaan saatavilla olevan tiedon mukaan on. Asiantuntija on siis henkilö, jolla tuo paras saatavilla oleva tieto todennäköisesti on tai ainakin hän pystyy sen hankkimaan. Hänellä on tavallisesti myös näyttöä asiantuntemuksestaan (esimerkiksi opintoja ja julkaisuja). Yleensä asiantuntijalausunto annetaan pyynnöstä. Se voi olla useita satoja sivuja käsittävä raportti tai hyvin lyhyt kannanotto, suullinen (esimerkiksi valiokunnan kokous) tai kirjallinen.

Asiantuntijalausuntojen antaminen on yksi VTT:n liiketoiminnan päätuotteista tutkimushankkeiden ohessa. VTT:lle on tärkeää huolehtia siitä, että VTT:n nimissä annetaan vain parasta asiantuntemusta ilmaisevia asiantuntijalausuntoja. Toisaalta on tärkeää huolehtia myös siitä, että VTT:n työntekijä ei yksityisillä asiantuntijalausunnoillaan kilpaile VTT:n kanssa markkinoilla eivätkä nämä yksityiset asiantuntijalausunnot sekoitu vastaanottajan tai yleisön silmissä VTT:n asiantuntijalausuntoihin.

Tiedeyhteisön käymä tieteellinen keskustelu, johon tieteen vapaus liittyy, tulee erottaa edellä kuvatusta asiantuntijalausunnosta. Tieteelliseen keskusteluun osallistutaan tekemällä tutkimukseen perustuvia julkaisuja, joihin vastataan tutkimuksiin perustuvilla julkaisuilla. Nykypäivän sähköinen media tarjoaa erilaisia mahdollisuuksia julkiseen keskusteluun myös tieteen ja teknologiaan liittyvissä kysymyksissä. Tieteellisiin julkaisuihin liittyy

kuitenkin tärkeänä osatekijänä vertaisarviointi, joka toimii arvostettujen tieteellisten julkaisujen artikkeleiden valikoinnissa. Blogikirjoittelu ei tällaisia kriteerejä täytä.

Selvityksessä on otettu kantaa myös työnantajaa vahingoittavaan toimintaan. Työsopimuslain mukaan työntekijä ei saa aiheuttaa vahinkoa työnantajalle, ja tämä vahinko voi olla myös yrityskuvaan kohdistuvaa vahinkoa. VTT:n tutkimuksia kommentoiva yleisönosasto- tai blogikirjoittelu voi olla VTT:n yrityskuvalle vahingollista. Luonnollisesti kirjoittajan asema vaikuttaa asian arviointiin. VTT:n johtaja tai usein mediassa esiintynyt asiantuntija tunnetaan yleisesti VTT-läiseksi, ja hänen julkisuudessa esittämänsä mielipiteet saattavat vahingoittaa VTT:tä, vaikka VTT:n nimeä ei olisikaan asiayhteydessä esitetty. Tällaiseen kirjoitteluun puuttumista tulee tietysti arvioida suhteessa sananvapauden periaatteeseen.

VTT:n liiketoiminnalle on tärkeää, että VTT myös julkisuudessa koetaan puolueettomaksi ja luotettavaksi asiantuntijaksi. Tieteellisen vertaisarvioinnin puuttuminen alentaa yleisönosastokirjoittelun luotettavuuden tasoa asiantuntijuuden näkökulmasta. Sekin saattaa vahingoittaa VTT:n yrityskuvaa, jos omat työntekijät yleisönosastokirjoituksissa jälkikäteen arvioivat VTT:n nimissä annettuja asiantuntijalausuntoja tai raportteja. Tässä on taas tietysti sananvapauden ohella otettava huomioon se, onko asia yleisemmin moniselitteinen, sekä edellä todettu kirjoittajan asema VTT:ssä.

2.3 Työ- ja elinkeinoministeriön lausunto

Ministeriön lausunnossa on ensin selostettu VTT:n organisaatiota ja ministeriön roolia sen toiminnan ohjaajana. VTT:stä säädetään valtion teknillisestä tutkimuskeskuksesta annetussa laissa (144/1972) ja asetuksessa (940/1993). VTT-lain uudistaminen on lausuntoa annettaessa ollut vireillä (HE 75/2010 vp). VTT on puolueeton ja voittoa tavoittelematon asiantuntijaorganisaatio, joka toimii asiakkaisiinsa nähden riippumattomasti.

VTT:n ydintoiminta rakentuu perustutkimuksen ja soveltavan tutkimuksen sekä tuotekehityksen ja kaupallistamisen rajapinnoille. Hyvä yhteistyö elinkeinoelämän kanssa mahdollistaa joustavat toimintamallit sekä tehokkaan tutkimuspalvelujen tarjonnan. Nämä kaksi piirrettä erottavat VTT:n toiminnan profiilin yliopistoissa harjoitettavasta tutkimustoiminnasta.

VTT on toiminut 1.1.2010 alkaen VTT Group-rakenteen mukaisesti. Virastomuotoisen tutkimuskeskuksen alaisuuteen on perustettu osakeyhtiöitä. Uusi rakenne mahdollistaa VTT:n pitkäjänteisen kehittämisen ja tehokkaan asiakasliiketoiminnan. VTT Groupiin kuuluvat VTT:n tutkimus ja kehitys, asiakasratkaisut, strateginen tutkimus, IP-omaisuuden kehittäminen ja hallinta, konsernipalvelut sekä yhtiöt VTT Expert Services Oy, VTT International Oy ja VTT Ventures Oy.

Yhtiöt toimivat itsenäisesti ja tuottavat muun muassa asiantuntijapalveluita liittyen teknologioiden soveltamiseen ja testaukseen, sertifiointiin, kansainväliseen verkottumiseen ja liiketoimintaan sekä uuden spin off-liiketoiminnan käynnistämiseen. Tutkimuskeskuksen yhteydessä toimivat kolme valtion omistamaa osakeyhtiötä hoitavat osaa tutkimuskeskukselle määritetyistä tehtävistä ja ovat tarpeen toiminnallisesta ja riskienhallinnan näkökulmasta.

TEM ohjaa VTT:tä hallitusohjelman, TEM-konsernistrategian ja innovaatiopolitiikan tavoitelinjauksien pohjalta. Tulostavoitteet määritellään vuosittain tehtävissä tulossopimuksessa sekä ministeriön osastojen ja yksiköiden tavoiteasettelussa.

Tutkimuskeskusta ja sen hallinnoimia osakeyhtiöitä käsitellään VTT:n sisäisesti sekä ministeriön näkökulmasta kokonaisuutena, tarkoituksena varmistaa ohjauksen tehokkuus, asiakaspalvelu ja hyvän hallinnon menettelytavat. Kokonaisuutta johdetaan yritysmaailmassa sovellettavan konsernihallintomallin mukaisesti ottaen kuitenkin huomioon lainsäädännöstä ja valtion omistajaohjauksen periaatteista johtuvat rajoitukset.

Lausunnossa on myös esitelty VTT:n toiminnan rahoitusta, henkilöstötilannetta ja asiakasmääriä toteamuksin, että VTT:n toiminta on selkeästi lähempänä kaupallista sovellusta ja yritysten liiketoimintaa kuin vapaata akateemista tutkimusta.

Esillä olleiden yksittäisten tapausten kulusta ministeriö on VTT:n selvityksessään esittämän lisäksi tuonut esiin seuraavaa.

Eduskunnan talousvaliokunnalta saadun selvityksen mukaan tekniikan tohtori A oli kutsuttu valiokuntaan kuultavaksi yksityishenkilönä, erään valiokunnan jäsenen ehdotuksesta. Kuultavaksi oli pyydetty A:n lisäksi myös muita yksityishenkilöitä. Valiokunnan pöytäkirjaan 20.5.2010 (kuultavaksi kutsutut) oli merkitty A:n perään hänen työnantajansa VTT, koska hänen työpaikkansa oli ollut valiokunnan tiedossa.

Kuulemistilaisuudessa 21.5.2010 A oli talousvaliokunnalta saadun selvityksen mukaan ilmoittanut nimenomaisesti esiintyvänsä yksityishenkilönä, ei VTT:n edustajana. Pöytäkirjaan ei tämän ilmoituksen vuoksi merkitty A:n kohdalle mitään tahoja, jota hän lausunnollaan edustaisi.

VTT:n organisaation edustaja oli pyydetty talousvaliokuntaan kuultavaksi erillisellä kutsulla, joka oli lähtenyt tavanomaiseen tapaan organisaation yhteyshenkilölle. A:n kutsu oli lähetetty tälle suoraan.

Eduskunnasta tulevan asiantuntijakutsun asianmukainen täyttäminen on sekä organisaatiokutsun vastaanottavalle organisaatiolle että kutsun henkilökohtaisesti saaneelle henkilölle tehtävä, josta ei tule kieltäytyä ilman erit-

täin perusteltua syytä. Eduskunnan harkinnassa taas on se, keitä kuultavaksi halutaan kutsua, joko organisaation edustajana tai yksityishenkilönä.

Ministeriön lausunnossa on arvioitu myös lojaliteettivelvollisuutta työsuhteessa ja sananvapauden periaatetta.

Nyt esillä olevassa tapauksessa on ministeriön mukaan kyse siitä, mikä on työntekijän sananvapauden suhde oman työnantajansa suojattaviin intresseihin. Voidaanko esimerkiksi työsopimuksen ehdolla – työntekijätyösuhteeseen liittyvään lojaliteettivelvoitteeseen vedoten – rajoittaa työntekijän oikeutta ilmaista työnantajan kannasta poikkeavaa käsitystä?

Lojaliteettivelvoite on sopimussuhteissa noudatettava yleinen periaate. Sen mukaan sopijakumppanien on otettava toimissaan huomioon myös toisen sopijapuolen tärkeät edut. Lojaliteettivelvollisuuksien merkitys on keskimääräistä suurempi pitkäkestoisissa sopimussuhteissa ja sellaisissa suhteissa, joissa osapuolten välillä on kiinteää yhteistoimintaa. Työsuhde on tyypillisesti oikeussuhde, jossa osapuolten oikeuksia ja velvollisuuksia leimaa tietynasteinen lojaliteettivelvollisuus. Työntekijän yleinen lojaliteettivelvoite on kirjattu työsopimuslain 3 luvun 1 §:ään. Säännöksen mukaan työntekijän on toiminnassaan vältettävä kaikkea, mikä on ristiriidassa hänen asemassaan olevalta työntekijältä kohtuuden mukaan vaadittavan menettelyn kanssa.

Työntekijän yleinen lojaliteettivelvoite alkaa työsopimuksen solmimisesta – ja ainakin periaatteessa jo työsopimuksesta neuvoteltaessa – jatkuen sopimussuhteen päättymiseen saakka. Lojaliteettivelvoite on riippumaton työntekijän päävelvoitteen täyttämistä, työn tekemisestä. Se ulottuu siten varsinaisen työsuorituksen ohella jonkinasteisena myös työntekijän vapaa-aikaan. Työntekijän tulee esimerkiksi pidättäytyä paikkansapitämättömistä yrityksen kannalta kielteisistä lausunnoista. Joissakin ammateissa edellytetään myös työntekijän vapaa-ajan käytökseltä työsopimuksen mukaisen työn edellyttämää asianmukaisuutta.

Perustuslaissa turvataan kansalaisten sananvapaus. Myös tutkijanvapaus on perusoikeutena turvattu. Sananvapauden rajoittamisen kynnyks on erittäin korkealla.

Sananvapauden ja siihen liittyvän tutkijanvapauden käytön rajoittaminen työsopimuksen ehdolla ei perusoikeutena turvatun oikeuden luonne huomioon ottaen ole mahdollista. Mahdollista lienee sen sijaan se, että työntekijän mielipiteen ilmaisemiselle luodaan yrityksessä yhteisesti sovittu jape-lisääntöjä.

Työntekijän mielipiteen ilmaisuvapauden rajoittaminen silloin, kun toimitaan yksityishenkilönä, ei ole mahdollista. Toki tällöinkin mielipiteiden ilmaisuilta voidaan edellyttää asianmukaisuutta, asiallisuutta ja tiettyjen sopivuusvaatimusten täyttämistä.

Jos työntekijän ilmaisemisen tarkoituksena on vahingoittaa työnantajaa, työntekijän käyttäytymistä joudutaan pohtimaan työsuhteeseen liittyvän lojaaliteettivelvoitteen kannalta. Jos työnantajaa tietoisesti vahingoittavalla käytöksellä vaarannetaan sopimussuhteeseen liittyvää luottamusta vakavalla tavalla, työsuhteen jatkamisedellytyksiä ei välttämättä ole enää olemassa.

Silloin kun työntekijä ilmaisee työnantajansa nimissä omia, työnantajayhteisön omaksumien kantojen vastaisia mielipiteitä, kysymys voi olla monitahoisempi. Jos työyhteisöjen näkökantojen ilmaisemiselle on sovittu tietyt menettelytavat (esimerkiksi johtoryhmäkäsittely, muu yhteinen käsittely, jonka aikana työnantajan kanta on lyöty lukkoon) ja työntekijä tietoisesti rikkoo näitä menettelytapoja tai asian tultua päätetyksi ryhtyy toimimaan vastoin hänelle asetettuja velvollisuuksia, toiminnan vakavuutta ja sen seurauksia voidaan joutua arvioimaan työsuhteeseen liittyvien velvoitteiden asianmukaisen noudattamisen kannalta. Tällöin työntekijän menettelyn vakavuuden arvioinnissa voidaan ottaa huomioon muun muassa

- minkälaista toimintaa työnantaja harjoittaa
- mikä on työntekijän asema työnantajan organisaatiossa
- onko työntekijälle asetettu erityisiä velvoitteita työ sopimusta solmittaessa
- minkälaisessa tilanteessa, missä ja minkälaisin tarkoituksin "väärät" mielipiteet on lausuttu
- liittyykö tekoon työnantajan vahingoittamistarkoitus
- onko mielipiteet lausuttu vastoin nimenomaista kieltoa
- onko mielipiteet saatettu työnantajan tietoon ennen niiden julkista esittämistä
- onko työnantajaorganisaatiossa sovittu yhteisistä pelisäännöistä erilaisia mielipiteitä julkisesti ilmaistaessa jne.

Asian kannalta on ministeriön mukaan siten olennaista se, onko työntekijä toiminut yksityishenkilönä, jolloin hänen sananvapauttaan ei voi rajoittaa, vai työnantajansa nimissä vastoin työnantajan edustamaa kantaa.

Jos työntekijää halutaan kuulla yksityishenkilönä esimerkiksi eduskunnassa, kuulemisessa pitää tulla selkeästi esille se, missä roolissa hän asiassa esiintyy. Vastaavalla tavalla lehtien yleisönosastokirjoituksista on selkeästi käytävä ilmi, että ne on kirjoitettu yksityishenkilönä. Ongelmia aiheutuu erityisesti silloin, kun työntekijä yleisesti mielletään työnantajan edustajaksi.

Seuraavaksi ministeriö on arvioinut yksityisten asiantuntijalausuntojen antamista koskevaa rajoitusta.

VTT-Group on antanut 25.8.2010 voimaan tulleen toimintaohjeen työntekijöiden esteellisyydestä sekä riippumattomuutta vaarantavista tehtävistä ja sivutoimista. Toimintaohjeen kohdassa 7 käsitellään asiantuntijalausuntoja. Kohdan mukaan VTT:n palveluksessa oleva henkilö ei ole oikeutettu ilman

työnantajan lupaa antamaan yksityistä asiantuntijalausuntoa suullisesti tai kirjallisesti VTT-Groupin toimialaan kuuluvista asioista. Lupa voidaan myöntää vain, jos lausunnon antaminen ei ole ristiriidassa niiden tehtävien kanssa, jotka johtuvat asianomaisen asemasta ja palvelussuhteesta.

VTT:n toimintaohjeen tavoitteena on turvata toiminnan puolueettomuutta ja julkista luotettavuutta. Tässä tarkoituksessa toimintaohjeissa on rajoitettu työntekijän oikeutta itsenäisten asiantuntijalausuntojen antamiseen. Rajoitus voidaan nähdä myös tapana turvata työntekijöitä esteellisyyden syntymiseltä. VTT:n tutkimustoiminnan kannalta on olennaista, ettei sen palveluksessa olevien työntekijöiden esteellisyydestä tutkittaviin asioihin pääse syntymään epäilyksiä eikä VTT:n toiminta tästä syystä vaikeudu.

Toimintaohjeen kohta 7 rajoittaa työntekijän oikeutta yksityisten asiantuntijalausuntojen antamiseen erittelemättä sitä, mitä yksityisellä asiantuntijalausunnolla tarkoitetaan. Epäselväksi jää, onko toimintaohjeella tarkoitus rajoittaa työntekijän mielipiteen ilmaisemista yksityisenä kansalaisena julkisuudessa tai viranomaisessa vai viitataan asiantuntijalausunnolla lähinnä VTT:n toimialalla tapahtuvaan kilpailevan toiminnan kaltaisiin tilanteisiin.

Yhteenvetona ministeriö on todennut muun muassa, että ottaen huomioon VTT:n toiminnan luonne asiantuntijalausuntojen tuottajana voidaan toimintaohjeisiin sisältyvää rajoitusta pitää sinällään perusteltuna. Tulkintavaikeuksia kuitenkin syntyy rajoituksen suhteesta työntekijän ilmaisuvapauteen. Tältä osin toimintaohjeissa voidaan nähdä täsmentämisen tarvetta. Asia on kuitenkin moniselitteinen. Lojaliteettiperiaatteen ja yksilön sananvapauden välinen suhde ja sen osalta noudatettavat käytänteet ja tulokset eivät koske ainoastaan VTT:tä vaan myös muita julkisia tutkimuslaitoksia ja asiantuntijaorganisaatioita.

2.4 A:n kannanotot

2.4.1 Lausuma

A:n kertoman mukaan keskeisessä osassa asiassa on ollut VTT:n tekemä julkinen raportti (VTT working papers 141 eli W141), joka oli keskeisessä roolissa, kun hallitus valmisteli ydinvoimaloiden periaatepäätöksiä tuotavaksi eduskuntaan. A oli ottanut kyseisen raportin puutteita sekä outoja lähtöoletuksia esille julkisesti kirjoittamalla lehtien yleisönosastoille (Helsingin Sanomat 6.6.2010, Huvudstadsbladet 10.6.2010). Kirjoitukset A oli laatinut yksityishenkilönä. Hän oli kommentoinut raporttien tuloksia Yleisradion radiohaastattelussa 14.6.2010. Haastattelussa A oli esiintynyt yksityishenkilönä.

Lisäksi A oli kutsuttuna asiantuntijana (yksityishenkilönä) eduskunnan talousvaliokunnassa 27.5.2010. Valiokunnassa hän oli ottanut esiin erityisesti raportissa W141 olevat ristiriitaisuudet sekä lähtöoletuksien että tuloksien

suhteen, kun niitä vertaa muihin VTT:n aiheesta tekemiin julkisiin raportteihin (muun muassa W120 ja VTT Tiedotteita 2509 eli T2509).

Esiintyminen yksityishenkilönä eduskunnan talousvaliokunnassa ja julkisuudessa antoi VTT:lle aiheen antaa A:lle kirjallinen varoitus.

Ensimmäinen kutsu talousvaliokuntaan oli tullut VTT:n sähköpostiosoitteeseen VTT:n tutkijana. A:n lausuman liitteenä olleesta kirjeenvaihdosta ilmeni, miten hän oli kieltäytynyt kutsusta ja koettanut kaikin tavoin varmistaa, että hänen esiintymisensä ymmärretään yksityishenkilönä tapahtuneeksi. A oli myös talousvaliokunnassa korostanut esityksensä alussa sitä, että hän on paikalla yksityishenkilönä ja että asian kanssa VTT:llä tekevät töitä aivan muut ihmiset.

Teknologiajohtaja oli 14.6.2010 vaatinut A:ta toimittamaan nähtäväkseen A:n talousvaliokunnassa esittämää materiaalia. Eduskunnan työjärjestyksen 1 luvun 43 §:ään viitaten A on todennut, että eduskunnan valiokunnassa käsiteltävät asiakirjat ovat salaisia, kunnes valiokunta on käsitellyt asian loppuun eli käytännössä antanut mietinnön tai lausunnon. Talousvaliokunta antoi mietintönsä vasta 23.6.2010, joten asiakirjat eivät olleet julkisia teknologiajohtajan niitä vaatiessa. Teknologiajohtaja oli myös itse ollut valiokunnassa kuultavana samasta aiheesta eli hänellä tuli olla tiedossa, että asian käsittely oli ollut kesken. A on toisaalta myös esittänyt epäilyksensä siitä, että A:n talousvaliokunnassa esittämä aineisto oli päätyntä hänen työnantajalleen laittomasti.

A on myös viitannut saamaansa sähköpostiin, jossa muuan tutkimusryhmä oli vaatinut A:ta olemaan kommentoimatta VTT:n tutkimuksia. A on pitänyt tätä painostuksena poliittisen toiminnan rajoittamiseksi.

A oli saanut varoituksen esimieheltään 23.6.2010 liittyen A:n yksityishenkilönä antamiin lausuntoihin eli hänen poliittiseen toimintaansa. Työnantaja oli vedonnut työsopimukseen, jossa on kielletty yksityisten asiantuntijalausuntojen antaminen ilman lupaa. Asiantuntijalausunnan määritelmää on työnantaja myöhemmin tarkentanut ja laajentanut kattamaan hyvin monenlaiset kannanotot ja lausunnot. Käytännössä varoituksen ohjeistus sekä asiantuntijalausunnan määritelmä vaikeuttavat A:n mukaan sekä hänen omaa että muiden VTT:n työntekijöiden poliittista toimintaa, koska VTT:n tekemiä julkisia tutkimuksia käytetään poliittisen päätöksenteon taustaineistona. A on pitänyt mahdollisena, että VTT:n esimiesasemassa olevien henkilöiden päättämä laaja tulkinta asiantuntijalausunnosta on perustuslain vastainen ja siten kyseessä voisi olla virka-aseman väärinkäyttö, jolla aiheutetaan VTT:n työntekijöille haittaa, koska heidän sananvapauttaan rajoitetaan. A on myös pitänyt mahdollisena, että hänen rankaisemistaan oli vaadittu jonkun työ- ja elinkeinoministeriön virkamiehen toimesta.

A on myös tuonut esiin sen, että hänen esiintymisestään oli eri yhteyksissä levitetty väärää tietoa mitä tulee siihen, että hän olisi esiintynyt VTT:n nimissä. A on korostanut esiintyneensä yksityishenkilönä.

Vielä A on tuonut esiin myös sen, että VTT:ssä erilaisia sananvapautta koskevia painostustoimia on ollut ilmeisen runsaasti.

2.4.2 Vastine

A on keskeisiltä osin tuonut esiin samoja näkökohtia, joita hän on jo aiemmassa lausumassaan esittänyt. Lisäksi hän on todennut muun muassa seuraavaa.

VTT:n selvityksessä A:n asiantuntijakuulemista talousvaliokunnassa käsitellään jostakin syystä sellaisella tavalla, josta voisi mahdollisesti päätellä, että hänen saamaansa varoitukseen olisi ollut osaltaan syynä esiintyminen luvatta työnantajan nimissä. A oli kuitenkin saanut varoituksen mentyään valiokuntaan yksityishenkilönä. Häntä ei ollut missään vaiheessa syytetty siitä, että hän olisi luvatta esiintynyt VTT:n nimissä. Siten hänellä ei myöskään ole ollut mahdollisuutta puolustautua tällaisia syytöksiä vastaan. Tätä taustaa vasten VTT:n selvitys on epäasiallinen, vaikka siinä ei suoraan väitetä, että varoitukseen olisi ollut osasyynä esiintyminen VTT:n nimissä.

VTT ei selvityksessään ota esiin sitä, että osasyynä varoitukseen oli ollut lehdistölle yksityishenkilönä annetut lausunnot ja että kaikenlaisien VTT:n selvityksiä koskevien lausuntojen antaminen on varoituksen mukaan irtisanomisen uhalla kielletty. VTT:n intranetissä olevan 25.8.2010 päivätyn ohjeistuksen mukaan asiantuntijalausunnolla tarkoitetaan sekä suullisia että kirjallisia lausuntoja ja kannanottoja. Tämän voi helposti tulkita koskevan myös mielipidekirjoituksia.

Sen sijaan VTT on selvityksessään todennut, että se ei ollut puuttunut A:n yksityishenkilönä kirjoittamaan mielipidekirjoitukseen, joka oli julkaistu Helsingin Sanomien yleisönosastolla 2.9.2010. Kirjoitus oli kuitenkin rikkonut A:n saaman varoituksen ohjeistusta, jonka rikkomisesta häntä oli uhattu irtisanomisella. VTT:n toiminta on siten A:n mukaan ollut epäjohtonmuokaista.

A on myös todennut, että hän ei ollut halunnut noudattaa sen paremmin aikataulun kuin aiheenkaan vuoksi VTT:n ohjeistusta, jota hän on pitänyt ennakkosensuurina, vaan hän oli mennyt talousvaliokuntaan kuultavaksi yksityishenkilönä lupaa kysymättä. Hän oli pyrkinyt valmistelemaan materiaalinsa sellaiseen muotoon, että sitä ei voisi tulkita yksityiseksi asiantuntijalausunnoksi. Myöhemmin hän oli saanut kuulla, että jo valiokuntaan meneminen tulkittiin asiantuntijalausunnoksi.

2.5 B:n kannanotot

2.5.1 Lausuma

B on kertonut valmistelleensa turpeen energiakäytön ilmastovaikutuksia käsitelleen yleisönosastokirjoituksen Helsingin Sanomiin kesäkuussa 2008. Kirjoitus olisi ollut vastaus VTT:n entisen toimialajohtajan saman lehden palstoilla esittämiin virheellisiin väitteisiin. Tuohon aikaan entinen toimialajohtaja työskenteli Vapossa. B:n tarkoitus oli ollut julkaista kirjoitus omalla nimellään ilman VTT-tittelä. B oli keskustellut käsikirjoituksesta sekä tutkijakollegoidensa että silloisen esimiehensä kanssa saaden tekstiin täsmennysehdotuksia. Esimies oli pitänyt kirjoitusta hyvänä mutta kehottanut lähettämään sen esimiehelleen teknologiajohtajalle. Tämä ei ollut vastauksessaan kiistänyt kirjoituksessa esitettyjä faktoja mutta ei silti ollut pitänyt hyvänä jatkaa keskustelua lehdessä. B oli odoksunut vastausta mutta ei ollut lähtenyt uhmaamaan kieltoa, koska VTT:n tiedotusohjeet olivat olleet tiukat. Tiukkojenkin tiedotusohjeiden mukaan B:llä olisi kuitenkin käsityksensä mukaan ollut oikeus korjata julkisuudessa esitettyjä virheellisiä väitteitä, jotka olivat koskeneet hänen ydinosaamisaluettaan. Itse asiassa virheellisten käsitysten korjaamista voisi pitää jopa tutkijan velvollisuutena. B oli kuitenkin arvellut, että hänellä olisi ollut syytä pelätä työsuhteensa puolesta. A:n saama kirjallinen varoitus oli osoittanut hänen silloiset pelkonsa aiheellisiksi.

B:n mukaan hänen tapauksensa ei ole ainoa, vaan kuluneitten vuosien aikana VTT:n ilmastotiimi on joutunut toistuvien vaiennusyritysten kohteeksi. Milloin on pyritty estämään tutkimusraporttia koskevan lehdistötiedotteen julkaisu, milloin taas turpeen energiakäytön tutkimuksen johtaja on puhelimitse paheksunut annettuja lehtilausuntoja. Painostusta ja kiristystä on tapahtunut myös ulkopuolisten tahojen toimesta. Vapo oli uhannut lopettaa kaikkien VTT:llä suoritettavien tutkimushankkeiden rahoituksen, koska VTT oli esittänyt ristiriitaisia arvioita turpeen käytön ilmastovaikutuksista. Synnä tähän oli, että VTT:n johtajat myötäilivät Vapon kantaa, joka taas ei vastannut VTT:n ilmastotutkijoiden arviota turpeen käytön ilmastovaikutuksista.

Kriittisten ilmastonäkemyksen esittämistä turpeesta on pyritty estämään myös silloin, kun VTT:llä on ollut tärkeitä ulkomaisia vieraita, jättämällä kutsumatta ilmistoryhmän tutkijoita tapaamiseen. Tältä osin B on viitannut EU:n energiakomissaarin vierailuun vuonna 2008.

B:n käsityksen mukaan eräät VTT:n johtajat ovat käyttäneet esimiesasemaansa vaiantaakseen sellaisia tieteellisiä näkemyksiä, jotka uhkaavat johtajien sidosryhmien etuja. Samalla he ovat VTT:n nimissä avoimesti tukeneet mm. turve-energian verovapautta, vaikka tämä ei perustu mihinkään VTT:n tutkimustulokseen. Yhtenä seurauksena nykytilanteesta VTT:llä on, että julkisuuteen ei avoimesti välity se monipuolinen tutkimusaineisto, joka VTT:llä on julkisella rahoituksella teetetty eikä VTT näin voi riittävän kattavasti toimittaa palvelutehtävänsä suomalaiselle yhteiskunnalle. Samalla VTT:n maine puolueettomana tutkimuslaitoksena on vakavasti uhattuna.

B:n mukaan on tärkeää, että keskustelu julkisella rahalla VTT:llä tehdyistä tutkimushankkeista olisi mahdollisimman avointa. Jos kansalaiskeskustelussa asetetaan VTT:n tutkimustuloksia epäilyksenalaisiksi, olisi hyvä, jos asianomaisilla tutkijoilla olisi oikeus itse selventää ja oikoa mahdollisia virhekäsityksiä. Nyt esimerkiksi VTT:n ydinvoimapäätöstä koskeva taustaselvitys on ollut kriittisen huomion kohteena julkisuudessa, mutta asianomaisia tutkijoita kiellettiin osallistumasta keskusteluun. Tällöin helposti vahvistuu käsitys VTT:stä osana jotakin hämärää lobbyä, mikä on vaarallista VTT:n maineelle ja koko yhteiskunnalliselle päätöksenteolle.

2.5.2 Vastine

VTT:n selvityksessä mainitussa yleisönosastoon tarkoitettussa vastineessa ei ollut kyse salattavista tiedoista vaan siinä vedotaan julkiseen, VTT:n sarjassa vuonna 2007 ilmestyneeseen julkaisuun, josta B:n käsityksen mukaan jokaisella on oikeus käydä kansalaiskeskustelua. Ilmastonmuutoksen hillintäkeinot ovat B:n omaa ydinosaamisaluetta, jolloin hänellä on oikeus ja jopa velvollisuus lausua julki perustellut, tutkimustietoon perustuvat näkemyksensä, varsinkin, jos mediassa julkaistussa kirjoituksessa on käytetty VTT:n johdon selvityksessään mainitsemia "väriä oletuksia". Selvityksessä mainitut, tulossa olleet mittautiedot eivät voineet mitenkään muuttaa kirjoituksessa esitettyjen argumenttien periaatteellista oikeellisuutta. Yleisönosastokirjoittelussa ei voi olla kyse mistään VTT:n nimissä tehdystä virallisesta asiantuntijalausunnosta.

Vielä B on tuonut esiin sen, että mikään "tulehtunut asiakassuhde" ei voi olla peruste sensuroinnille. VTT:n maine puolueettomana tutkimuslaitoksena vaarantuu vakavasti, mikäli tieteellisesti päteviä, julkiseen VTT-raporttiin perustuvia tietoja ei asiakkaan painostuksen takia saisi esittää suurelle yleisölle.

2.6 Pääluottamusmiehen lausuma

Lausumassa on ensin selostettu tutkijoiden sananvapaudesta ammattijärjestöjen jäsentilaisuudessa käytyä keskustelua, pääluottamusmiehen yhteydenpitoa A:han ja varoituksen antamismenettelyn kulkua. Tuossa yhteydessä oli muun muassa varmistettu, että varoitus oli annettu nimenomaan yksityisen asiantuntijalausunnon antamisesta ja että tälläisena lausuntona oli pidetty myös käyntiä eduskunnan talousvaliokunnassa.

Pääluottamusmies on katsonut, että jos varoituksen määräyksiä tulkittaisiin sanatarkasti, määräykset estäisivät täysin henkilön toimimisen esimerkiksi missään yhteiskunnallisessa tehtävässä. Koska henkilöstöä on kohdeltava yhdenvertaisesti, varoituksen määräykset koskevat siten koko henkilöstöä. Tällä tulkinnalla VTT:läiset eivät voisi edes yksityishenkilönä keskustella mistään tekniikkaan liittyvästä asiasta tai kommentoida julkisia raportteja. Pääluottamusmies onkin kysynyt, missä olisivat VTT:n työntekijöiden kansalaisoikeudet. Kyseessä ei ollut vain yhtä henkilöä koskeva tapaus vaan

laajemmalti tutkijakuntaa liikuttava tapaus. Siksi myös ammattijärjestöt kiinnostuivat tapauksesta.

VTT:llä salassapito ei sinänsä ole ollut ongelma, eikä salassapito ole suoraan liittynyt tähän tapaukseen. Kyse on ollut oikeudesta kommentoida julkista tietoa. Koska VTT:llä tehdään paljon asiakasprojekteja, salassapitoon liittyvät asiat ovat selviä. Kaikki, joiden kanssapääluottamusmies on ollut tekemisissä tämän prosessin yhteydessä, ovat pitäneet erittäin tärkeänä asiakasprojektien luottamuksellisuutta, osaavat toimia sen kanssa ja pitää tarkasti erillään luottamuksellisen ja julkisen tiedon. Esimerkkinä hän on viitannut Aamulehdessä 16.8.2010 julkaistuu juttuun, jossa muuan talonvalmistaja oli jo pitempään tiennyt talojensa homeongelmista VTT:llä teettämänsä raportin perusteella. Julkiseen keskusteluun nousi tuolloin, miksi VTT ei ollut kertonut asiasta julkisesti. VTT:n ja sen tutkijoiden kannalta oli ollut selvää, että asian julkituonti ei ollut VTT:n tehtävä. Tällaisessa yhteydessä oli noussut esiin, että vaikka kyse olisi ollut julkisesta raportista, kommenttia ei olisi voitu antaa, koska A oli saanut varoituksen ja kommentointi olisi voinut johtaa potkuihin.

Edellä mainitun talonvalmistajan tilaaman raportin aiheuttaman kohuntakia VTT päätti tarkentaa ohjeistustaan ja järjesti asiasta jopa tiedotustilaisuuden 25.8.2010. Tuolloin julkaistiin ne ohjeet, jotka olivat 10.9.2010 nousseet Helsingin Sanomissa olleen jutun yhdeksi pääaiheeksi.

Selvityksessään VTT ilmoittaa, että kyseessä ei olisi ohje vaan se olisi tehty vastauksiksi kohun nostattamiin kysymyksiin. Kysymyksiä oli kuitenkin nostattanut myös VTT:n linja. Kysymykset olivat kiteytyneet hyvin keskustelupalstan kommenttiin, jossa nostettiin esiin peruskysymys siitä, onko VTT:läisellä kansalaisoikeuksia. Yt-työvaliokunnan kokouksessa 27.8.2010 tarkennukset määriteltiin tulkintaohjeeksi. Yt-työvaliokunta on työnantajan ja työntekijäjärjestöjen välinen elin, jossa käsitellään muun muassa ajankohtaisia yhteistoiminta-asioita. Asiaa käsiteltiin myös toisessa yhteistoimintaelimessä, yt-neuvottelukunnassa. Myös tässä yhteydessä henkilöstöedustajat pitivät erittäin tärkeänä saada aikaan selkeitä ohjeita. Ammattijärjestöt esittivät 14.9.2010 omat kommenttinsa jatkotyön pohjaksi.

VTT perustelee tiukkaa lausuntolinjaansa mm. riippumattomuuden takaamisella. Vaikutus voi olla juuri päinvastainen. Pääluottamusmiehen saamista yhteydenotoista päätellen tapauksia, joissa on haluttu rajoittaa kriittistä keskustelua VTT:n tutkimustuloksista, on ollut useita. Yhteistä kaikille näille on ollut se, että tutkimukset ovat liittyneet aloihin, joissa on suuret taloudelliset intressit kyseessä, kuten erilaiset energiaratkaisut. Kaikki ovat olleet myös huolissaan rajoitusten aiheuttamasta imagohaitasta. Liian monoliittisen näkemyksen esittäminen saattaa vaarantaa myös kuvaa riippumattomuudesta. Tutkimuslaitoksen rooliin kuuluu esittää erilaisia vaihtoehtoja, ei vain yhtä ja jättää päätökset poliitikoille. Syksyinen turveverotapaus oli ollut varoittava esimerkki siitä.

Lopuksi pääluottamusmies on tuonut esiin sen, että olisi suurta henkisten voimavarojen tuhlausta, jos tutkijat eivät voisi hyödyntää julkista tietoa ja omaa ammattitaitoaan vapaa-aikanaan esimerkiksi yhteiskunnallisissa asioissa.

2.7 VTT:n vastine

VTT:n mukaan sillä ei ole tarvetta täydentää aiempaa selvitystään. VTT toi kuitenkin esiin sen, että varsinainen ohjeistuksen tarkentaminen oli edelleen luonnosvaiheessa. Ohjeen tarkastelu tehdään asianmukaista ytimenettelyä noudattaen yhdessä VTT:n henkilöstöjärjestöjen edustajien kanssa. Mediassa asiasta esitetyt juridiikan asiantuntijoiden kommentit sekä tuleva oikeusasiamiehen kannanotto ovat luonnollisesti VTT:tä kiinnostavia ja ne otetaan huomioon ohjetta tarkennettaessa.

2.8 Työ- ja elinkeinoministeriön vastine

Ministeriö pitää perättömänä A:n vastineessaan esittämää vihjausta siitä, että ministeriön kansliapäällikkö tai joku muu virkamies olisi mahdollisesti vaikuttanut VTT:n ratkaisuun tai painostanut VTT:tä antamaan A:lle varoituksen. Ministeriön mukaan varoituksen antaminen on ollut VTT:n sisäinen asia, johon TEM tai kukaan sen yksittäinen virkamies ei ollut millään tavalla puuttunut. VTT on ainoastaan informoinut ohjaavaa ministeriötä tapahtumien kulusta niiden noustua julkisuuteen.

2.9 Teknologiajohtajan selvitys

Teknologiajohtaja on todennut, että VTT on selvityksen dnro 630/050/2010 antaessaan kuullut häntä. Lisäksi teknologiajohtaja on halunnut tuoda esiin vain sen, että ennen kirjallisen varoituksen antamista erikoistutkija A:lle hän oli keskustellut asiasta silloisen VTT:n lakiasiaintohtajan kanssa, mikä on käytäntö varoituksia annettaessa.

2.10 Toimialajohtajan selvitys

Toimialajohtaja on selvityksessään todennut, että VTT on varannut hänelle tilaisuuden tulla kuulluksi esillä olevassa asiassa. Antaessaan suosituksen olla julkaisematta asiakkaaseen (Vapo) liittyvää juttua Helsingin Sanomissa toimialajohtaja oli keskustellut asiasta myös silloisen lakiasiaintohtajan kanssa.

2.11 VTT:n ohjeet, joihin A:n saama varoitus oli perustunut

VTT Groupin 25.8.2010 päivättyjen toimintaohjeiden – joiden on ilmoitettu olleen samansisältöiset varoituksen antamisajankohtana – kohdassa 7 (asiantuntijalausunnot) todetaan seuraavaa:

"VTT Groupin palveluksessa oleva henkilö ei ole oikeutettu ilman työnantajan lupaa (VTT:ssä teknologiajohtaja ja VTT Expert Services Oy:ssä toimitusjohtaja) antamaan yksityistä asiantuntijalausuntoa suullisesti tai kirjallisesti VTT Groupin toimialaan kuuluvista asioista. Lupa voidaan myöntää vain, jos lausunnon antaminen ei ole ristiriidassa niiden tehtävien kanssa, jotka johtuvat asianomaisen asemasta tai palvelussuhteesta."

2.12 A:n saaman varoituksen keskeinen sisältö

Varoituksen (23.6.2010) perusteluna on ollut työsopimuksen määräysten ja VTT:n ohjeiden vastainen menettely. Perusteluina on todettu seuraavaa:

"Työsopimuksessasi sekä VTT:n esteellisyyttä ja sivutoimia koskevissa ohjeissa on määrätty, että VTT:n työntekijä ei saa antaa yksityistä asiantuntijalausuntoa VTT:n toimintaan kuuluvalta alalta ilman työnantajan lupaa. Määräys koskee sekä kirjallisia että suullisia asiantuntijalausuntoja. Tästä huolimatta olet käynyt eduskunnan talousvaliokunnassa kututtuna asiantuntijana esittämässä lausuntoja, jotka ovat liittyneet nimenomaisesti VTT:n tekemiin energia-alan selvityksiin. Lisäksi olet antanut VTT:n energiatutkimuksiin liittyviä lausuntoja lehdistölle."

Vastaisen varalle varoituksessa on myös todettu, että mikäli A jatkaa työsuhteen mukaisten veloitteiden vastaista käyttäytymistä, VTT voi päättää työsopimuksen ilman erillistä varoitusta. Edelleen varoituksessa on ohjeistettu, kuinka A:n tulee toimia jatkossa. Tältä osin on todettu muun muassa, että A:n ei tule antaa minkäänlaisia VTT:n tekemiä tutkimuksia tai selvityksiä koskevia lausuntoja ilman lupaa. Mikäli A:ta pyydetään kommentoimaan VTT:n tekemiä tutkimuksia, A:n tulee ilmoittaa, ettei hän VTT:n työntekijänä voi antaa yksityisiä lausuntoja VTT:n tekemistä tutkimuksista. Edelleen on todettu, että A ei saa esiintyä julkisuudessa VTT:n asiantuntijana vaan yksityishenkilönä. Mikäli A:n rooli VTT:n työntekijänä nousee esimerkiksi lehtihaastattelun yhteydessä esiin, hänen tulee korostaa olevansa VTT:llä polttoainekemien, ei ydinenergian asiantuntija, ja että kaikki hänen mielipiteensä ovat puhtaasti hänen omiaan.

3 RATKAISU

3.1. Sananvapaudesta perus- ja ihmisoikeutena

3.1.1 Perustuslaki ja ihmisoikeussopimukset

Perustuslain 12 §:n 1 momentin mukaan jokaisella on sananvapaus, johon sisältyy oikeus ilmaista, julkistaa ja vastaanottaa tietoja, mielipiteitä ja muita viestejä kenenkään ennakolta estämättä. Tarkempia säännöksiä sanan-

vapauden käyttämisestä annetaan lailla. Lailla voidaan säätää kuvaohjelmia koskevia lasten suojelemiseksi välttämättömiä rajoituksia.

Euroopan ihmisoikeussopimuksen 10 artiklan 1 kappaleen mukaan jokaisella on sananvapaus. Tämä oikeus sisältää vapauden pitää mielipiteitä sekä vastaanottaa ja levittää tietoja ja ajatuksia alueellisista rajoista riippumatta ja viranomaisten siihen puuttumatta. Tämä artikla ei estä valtioita tekemästä radio-, televisio- ja elokuvayhtiöitä luvanvaraisiksi.

Saman artiklan 2 kappaleen mukaan koska näiden vapauksien käyttöön liittyy velvollisuuksia ja vastuuta, se voidaan asettaa sellaisten muodollisuuksien, ehtojen, rajoitusten ja rangaistusten alaiseksi, josta on säädetty laissa ja jotka ovat välttämättömiä demokraattisessa yhteiskunnassa kansallisen turvallisuuden, alueellisen koskemattomuuden tai yleisen turvallisuuden vuoksi, epäjärjestyksen tai rikollisuuden estämiseksi, terveyden tai moraalin suojaamiseksi, muiden henkilöiden maineen tai oikeuksien turvaamiseksi, luottamuksellisten tietojen paljastamisen estämiseksi, tai tuomioistuinten arvovallan ja puolueettomuuden varmistamiseksi.

Ihmisoikeussopimuksen 13 artiklan mukaan jokaisella, jonka tässä yleis-sopimuksessa tunnustettuja oikeuksia ja vapauksia on loukattu, on oltava käytettävissään tehokas oikeussuojakeino kansallisen viranomaisen edessä siinäkin tapauksessa, että oikeuksien ja vapauksien loukkauksen ovat tehneet virantoimituksessa olevat henkilöt.

Kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen 19 artiklan 1 kappaleen mukaan jokaisella on oikeus mielipiteen vapauteen ilman ulkopuolista puuttumista. Artiklan 2 kappaleen mukaan jokaisella on sananvapaus, johon kuuluu vapaus hankkia ja levittää kaikenlaisia tietoja ja ajatuksia riippumatta alueellisista rajoista joko suullisesti, kirjallisesti tai painettuna taiteellisessa muodossa tai muulla hänen valitsemallaan tavalla. Edellisessä kohdassa mainittujen vapauksien käyttö merkitsee 3 kappaleen mukaan erityisiä velvollisuuksia ja erityistä vastuuta. Se voidaan sen tähden saattaa tiettyjen rajoitusten alaiseksi, mutta näiden tulee olla laissa säädettyjä ja sellaisia, jotka ovat välttämättömiä 1) toisten henkilöiden oikeuksien tai maineen kunnioittamiseksi, 2) valtion turvallisuuden tai yleisen järjestyksen ("ordre public"), terveydenhuollon tai moraalin suojelemiseksi.

3.1.2 Kansallisissa lainvalmisteluasiakirjoissa esitettyjä kannanottoja

Perustuslain sananvapaussäännöksen keskeisenä tarkoituksena on taata kansanvaltaisen yhteiskunnan edellytyksenä oleva vapaa mielipiteenmuodostus, avoin julkinen keskustelu, joukkotiedotuksen vapaa kehitys ja moniarvoisuus sekä mahdollisuus vallankäytön julkiseen kritiikkiin. Vaikka sananvapautta ydinajatukseltaan voidaan pitää poliittisena perusoikeutena,

sen piiriin on perinteisesti luettu muunkin tyyppiset ilmaisut niiden sisällöstä riippumatta. Sananvapaus antaa yleisesti turvaa erilaisille luovan toiminnan ja itseilmaisun muodoille. Sananvapautta ei ole sidottu mihinkään tiettyyn viestinnän muotoon. Sananvapauteen kuuluvalla viestien julkistamisella tarkoitetaan kaikenlaista viestien julkaisemista, levittämistä ja välittämistä. Siten sananvapaus turvataan riippumatta ilmaisemiseen tai julkistamiseen kulloinkin käytettävästä menetelmästä.

Sananvapauden ulottuvuuksia ei tule tulkita liian kapeasti. Siten sananvapaussäännös antaa suojaa esimerkiksi julkisen vallan puuttumista vastaan lehdistön toimitukselliselle työskentelylle jo ennen viestin varsinaista ilmaisemista ja julkaisemista. Sananvapaussääntely kieltää näin ennakkoesteiden asettamisen viestinnälle. Ennakkoesteiden kiellon piiriin kuuluvat paitsi viestien sisällön ennakkotarkastus myös sananvapauteen sisältyvien oikeuksien luvanvaraistaminen samoin kuin kaikki muuta ennakkollista estettä merkitsevät puuttumiset sananvapauteen.

Toisaalta sananvapaussääntely sallii esimerkiksi rikos- ja vahingonkorvauslainsäädäntöön perustuvan sananvapauden käytön jälkikäteisen valvonnan samoin kuin sananvapauden käyttöä koskevien järjestysluonteisten määräysten antamisen lailla. Sananvapauden asema perusoikeutena kuitenkin myös rajoittaa mahdollisuuksia puuttua jälkikäteen sen käyttöön. Nykyistä sananvapaussäännöstä laadittaessa on lähdetty siitä, että vastaisuudessaakin kaikki olennaiset sananvapauden käyttämisestä koskevat säännökset tulee antaa lain tasolla (HE 309/1993 vp , s. 56–57 ja HE 1/1998 vp, s. 79).

Edellä todettuihin rajoituksiin sisältyy vaatimus julkisen vallan toimenpiteiden oikeasuhtaisuudesta sananvapauden käyttöön puuttuttaessa (PeVM 25/1994 vp , s. 5). Julkiselle vallalle perustuslain 22 §:ssä säädetty velvollisuus turvata perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen koskee myös sananvapautta.

Sananvapauden rajoitusten sallittavuutta on arvioitava perusoikeuksien yleisten rajoitusedellytysten valossa niiltä osin kuin kysymys ei ole kyseisen perustuslainkohdan loppuosan kvalifioidusta lakivarauksesta.

Käsitellessään hallituksen esitystä perustuslakien perusoikeussäännösten uudistamisesta (HE 309/1993 vp) perustuslakivaliokunta kirjasi mietintöönsä seuraavan luettelon perusoikeuksien yleisistä rajoitusperusteista (ks. PeVM 25/1994 vp, s. 5)

- 1) Rajoitusten tulee perustua lakiin, johon liittyy kielto delegoida perusoikeuksien rajoittamista koskevaa toimivaltaa lakia alemmalle säädöstasolle.
- 2) Rajoitusten on oltava tarkkarajaisia ja riittävän täsmällisesti määritettyjä, eli rajoitusten olennaisen sisällön tulee ilmetä laista.
- 3) Rajoitusperusteiden tulee olla hyväksyttäviä eli rajoittamisen tulee

olla painavan yhteiskunnallisen tarpeen vaatima. Hyväksyttävyyden arvioinnissa merkitystä voi olla esimerkiksi Euroopan ihmisoikeussopimuksen vastaavanlaista oikeutta koskevilla määräyksillä, ainakin siltä osin kuin niihin sisältyy tyhjentävä luettelo ihmisoikeuksien hyväksyttävistä rajoitusperusteista. Perusoikeussäännöksiä on perusteltua tulkita yhdenmukaisesti ihmisoikeussopimuksen kanssa niin, että vain ihmisoikeussopimuksen asianomaisen sopimusmääräyksen mukaan hyväksyttävät rajoitusperusteet voivat olla vastaavan perusoikeussäännöksen sallittuja rajoitusperusteita.

4) Tavallisella lailla ei voida säätää perusoikeuden ytimeen ulottuvaa rajoitusta.

5) Rajoitusten on oltava suhteellisuusvaatimuksen mukaisia eli niiden tulee olla välttämättömiä hyväksyttävän tarkoituksen saavuttamiseksi. Jokin perusoikeuden rajoitus on sallittu ainoastaan, jos tavoite ei ole saavutettavissa perusoikeuteen vähemmän puuttuvien keinoin. Rajoitus ei saa mennä pidemmälle kuin on perusteltua ottaen huomioon rajoituksen taustalla olevan yhteiskunnallisen intressin painavuus suhteessa rajoitettavaan oikeushyvään.

6) Perusoikeuksia rajoitettaessa on huolehdittava riittävästä oikeusturvajärjestelyistä.

7) Rajoitukset eivät saa olla ristiriidassa Suomen kansainvälisten ihmisoikeusvelvoitteiden kanssa. Perusoikeusuudistus on lähentänyt entisestään Suomen perusoikeusjärjestelmää sisällöllisesti kansainvälisiin ihmisoikeussopimukseen. Tämän vuoksi perusoikeuksien ja ihmisoikeuksientulkinnallinen harmonisointi on aiempaakin tärkeämpää.

3.1.3 Oikeuskirjallisuudessa esitettyjä näkemyksiä

Oikeuskirjallisuudessa todetaan muun muassa, että sananvapauden suojan asteeseen vaikuttaa se, rajoittaako sananvapauden käyttäminen jotain toista perus- ja ihmisoikeutta. Kullakin perusoikeudella on olennainen sisältönsä, eräänlainen ydinalue, jonka piirissä se saa kollisiotilanteessa etusijan muihin perusoikeuksiin nähden (Päivi Tiilikka: Sananvapaus ja yksilönsuoja, 2007, s. 123 ja 153).

Edelleen oikeuskirjallisuudessa todetaan, että sananvapauden rajoituksista voidaan säätää vain eduskuntalailla, ja vastaavasti viranomaiset voivat puuttua sananvapautteen vain lain nojalla. Rajoitusten lisäksi myös sananvapauden käyttämistä koskevat tarkemmat säännökset on perustuslain sananvapaussäännöksen sisältämän nimenomaisen sääntelyvarauksen mukaan annettava lailla. Varauksella on yhtäältä pidätetty sananvapauden käyttösääntely lain tasolle ja toisaalta asetettu lainsäätäjälle velvollisuus antaa sananvapautta täsmentäviä ja sen käyttöä turvaavia säännöksiä. Kaikki sananvapauden käyttämistä koskevat säännökset eivät välttämättä ole sananvapauden rajoituksia, joskaan sananvapauden rajoituksen ja sen käyttösäännön välinen ero ei aina ole selkeä. Edelleen todetaan, että sananvapauden hyväksyttävät rajoitusperusteet on lueteltu tyhjentävästi ih-

misoikeussopimuksen 10 artiklan toisessa kappaleessa (Sami Manninen: Sananvapaus ja julkisuus, teoksessa Hallberg ym.: Perusoikeudet 2011, s. 474–478).

Suhteellisuusvaatimuksesta todetaan em. artikkelissa (s. 479–481) muun muassa, että tämä vaatimus edellyttää pidättyvää suhtautumista sananvapauden rajoituksiin. Suhteellisuusperiaate edellyttää punnintaa, jossa rajoituksella suojattavan oikeushyvän painoarvoa verrataan sananvapauden painoon. Suhteellisuusperiaatteen puitteissa tehokkainta suojaa nauttii sananvapauden ydinalueelle kuuluva viestintä. Suhteellisuusvaatimus on otettava huomioon paitsi sananvapauden rajoituksista säädettäessä myös rajoitussäännöksiä yksittäistapauksissa sovellettaessa. Viranomaisten on noudatettava perusoikeusmyönteisen laintulkinnan periaatetta, jonka merkitys korostuu, jos sovellettavana on väljä tai muuten joustava rajoitussäännös. Suhteellisuuspunninnassa otetaan huomioon Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännön mukaan myös seuraamuksen laatu ja ankaruus.

Ennakkotarkastuksesta edellä mainitussa artikkelissa (s. 482) todetaan muun muassa, että ennakkotarkastukseen perustuvaa viestinnän sisällön valvontajärjestelmää voidaan pitää sananvapauden keskeisten ydinajusten vastaisena. Muussa kuin kuvaohjelman muodossa ilmaistavan tai julkistettavan viestin kohdalla ennakkotarkastuksen käyttö ei ole sallittua edes lasten suojelemisen tarkoituksessa.

3.1.4 Virkamiehen sananvapaus vertailukohtana oikeustapausten ja -kirjallisuuden sekä laillisuusvalvontakäytännön valossa

Vaikka sananvapaus perus- ja ihmisoikeutena kuuluu myös virkamiehille, virkamiehen asemasta ja virkatehtävien luonteesta voi kuitenkin johtua, että hänen sananvapautensa on rajoitetumpi kuin muilla kansalaisilla (ks. Matti Pellonpää: Euroopan ihmisoikeussopimus, 2005, s. 486–487 ja 503–505, Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tuomio Vogt v. Saksa, 26.9.1995, kohdat 53 ja 59 sekä Euroopan yhteisöjen tuomioistuimen 6.3.2001 antama Connolly-tuomio, asia C-274/99 P, kohdat 44 ja 49. Edelleen voidaan mainita Euroopan yhteisöjen tuomioistuimen 17.4.2007 antama A.G.M.-COS.MET Srl -tuomio C-470/03 jäsenvaltion virkamiesten sananvapauden käytöstä valtiolle tietyissä tilanteissa koituvasta vahingonkorvausvastuusta (ks. myös Mikko Hoikka: Sananvapaus Euroopan unionin oikeudessa, 2009, s. 165–167, jossa on arvioitu edellä mainittua A.G.M.-ratkaisua).

Virkamies voi toimia erilaisissa rooleissa, kuten esimerkiksi nimenomaan virkamiehenä, yksityishenkilönä tai yleisemmin kansalaisroolissa. Näissä eri rooleissa sananvapauden käyttöä arvioitaessa on otettava huomioon – eri rooleissa hieman eri tavoin – valtion virkamieslain 14 §:n 2 momentin säännös, jonka mukaan virkamiehen on käyttäydyttävä asemansa ja tehtä-

viensä edellyttämällä tavalla. Virkamiehen erilaisten roolien toisistaan erottaminen on lähtökohtaisesti vaikeaa ja edellyttää usein hienojakoista tarkastelua. Virkamiehen sananvapauden käyttöä on tarkasteltava erikseen kussakin yksittäistapauksessa.

Ylipäätään virkamiehen olisi sananvapauttaan käyttäessään perusteltua tehdä tarvittaessa tiettäväksi, missä ominaisuudessa hän esittää näkemyksiään tai muuten toimii. Erityisesti korkeassa asemassa olevilta virkamiehiltä on perusteltua edellyttää tavanomaista huolellisempaa tilanearviota näissä suhteissa, koska heidän kohdallaan virkaroolin ja yksityisroolin samaistumisriski on lähtökohtaisesti korkea (ks. Timo Konstari: Virkamiehen ilmaisuvapaus, 1986, s. 115–116 ja 118–119). Kirjallisessa esitystavassa, kuten sähköpostien asiayhteydessä, virkamiehellä on mahdollisuus osoittaa suullista esiintymistä selvemmin, onko kyse virkamiehenä vai yksityishenkilönä esiintymisestä.

Lähtökohtaisesti myös virkamies on siis oikeutettu esittämään esimerkiksi oikeussääntelyyn tai viranomaistoimintaan kohdistuvaa kritiikkiä sekä omalla hallinnonalallaan että johonkin toiseen hallinnonalaan kohdistuen. Vastaavasti virkamiehen on kestettävä viranhoidossaan ankaraakin arvostelua. Kuitenkin viranhoidossaan virkamiesten on oltava suojattuja loukkaavilta hyökkäyksiltä (ks. Päivi Tiilikka: Sananvapaus ja yksilön suoja, 2007, s. 216). Yleisvaatimuksena kritiikin esittämiseksi voidaan pitää sitä, että kritiikin on oltava asiallista. Arvostelu nähtiin sallittuna esimerkiksi korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisussa **KHO 1979-A-II-28**, jossa kaupunginarkkitehti oli esittänyt asiallista arvostelua viranomaisen kannanotoista, eikä hänen voitu katsoa menetelleen virkavelvollisuuksiensa vastaisesti tai muutoinkaan sillä tavoin sopimattomasti tai kaupungin edun vastaisesti, että kaupunginhallituksella olisi ollut valta antaa hänelle tästä huomautus.

Asiallisuusvaatimuksen vastaista menettelyä voi osoittaa esimerkiksi arvostelun jyrkkyys, yksipuolisuus tai hyvän tavan vastaisuus. Erityisen huolellinen tilanearvio on perusteltua tehdä silloin, kun virkamies väittää toisen viranomaisen menettelyä lainvastaiseksi. Vielä tärkeämpää asiallisuusvaatimuksen noudattaminen on silloin, jos kritiikki kohdistetaan nimenomaisesti tiettyyn virkamieheen tai muuten hyvin yksilöidysti (ks. em. Konstarin teos, s. 142–148). Epäasianmukaisena on myös pidetty arvostelua, jonka nimenomaisena tarkoituksena on julkisyhteisön vahingoittaminen (näin Niklas Bruun – Olli Mäenpää – Kaarlo Tuori: Virkamiesten oikeusasema, 1995 s. 110–111).

Edelleen oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että valtion virkamieslain 14 §:n 2 momentin käyttäytymisvaatimuksen vastaista voi olla sopimattomien sähköpostiviestien lähettäminen omalla nimellä tai viranomaisen nimissä. Virka-aseman on nähty voivan rajoittaa virkamiehen ilmaisuvapautta myös vapaa-ajalla (ks. Heikki Kulla: Oikeustapauskommentti **KHO**

1.8.2001/1727, LM 2002/3 s. 452 ja 454 ja Seppo Koskinen – Heikki Kulla: Virkamiesoikeuden perusteet, 2005, s. 148–149).

Virkamiehen epäasialliseksi katsottavaan sähköpostiviestiin on puututtu *oikeusasiamiehen laillisuusvalvonnassa* esimerkiksi tilanteessa, jossa kaupungin virkamies oli virkasähköpostiviestissään käyttänyt kuulopuheeseen perustuen toisesta henkilöstä totuudenvastaisia ja parjaavia ilmaisuja (***apulaisoikeusasiamiehen (AOA) päätös 22.5.2007 dnro 493/4/06***). Professorin epäasianmukaiseksi katsottua menettelyä, jossa hän oli lähettänyt yhteiskuntapolitiikan laitokselta perhekeskuksen johtavalle sosiaalityöntekijälle useita sähköpostiviestejä eräässä vireillä olleessa asiassa, koski puolestaan ***AOA:n päätös 16.1.2008 dnro 590/4/05***. ***AOA:n päätöksessä 27.10.2010 dnro 1483/4/09*** oli puolestaan kyse siitä, että virkamies oli saanut kirjallisen varoituksen epäasiallisen sähköpostin lähettämisestä omasta henkilökohtaisesta sähköpostista toiseen yksityiseen sähköpostiin. AOA:lla ei ollut perusteita puuttua varoituksen antamiseen, jota kantelija oli pitänyt sananvapauteen puuttumisena.

AOA:n päätöksessä 19.6.2007 dnro 2793/4/05 on puolestaan käsitelty syyttäjän sananvapautta. Valtakunnansyyttäjänvirasto oli pyytänyt syyttäjältä selvitystä siitä, miksi tämä oli katsonut aiheelliseksi osallistua julkiseen keskusteluun ja puuttua vireillä olleeseen oikeudenkäyntiin, johon kyseisellä syyttäjällä ei ollut virkansa kautta minkäänlaista yhteyttä. Syyttäjän mukaan selvityspyyntö oli loukannut hänen sananvapauttaan.

Selvityksen saatuaan valtakunnansyyttäjänvirasto oli lausunut käsityksensä muun muassa, että syyttäjäkollegoiden virkatoimien julkinen arvostelu tuomioistuimessa vireillä olevassa asiassa ei ole omiaan edistämään syyttäjäkunnan ammatillista yhteenkuuluvuutta eikä syyttäjälaitoksen arvojen toteutumista. Menettelyä ei myöskään pidetty hyvän syyttäjätavan mukaisena.

AOA otti asian arvioinnissa huomioon perustuslaissa turvatuun sananvapauden, virkamiehen velvollisuuksia ja käyttäytymistä koskevat velvoitteet sekä valtakunnansyyttäjän tehtävät syyttäjälaitoksen johtamisessa, kehittämisessä ja syyttäjien valvonnassa.

AOA:n mukaan valtakunnansyyttäjänviraston puuttuminen syyttäjän toimiin oli ollut lievää, koska syyttäjää ei ollut estetty kirjoittamasta mielipidekirjoituksiaan ja hän oli myöhemminkin voinut kirjoittaa syyttäjälaitosta arvostelevia kirjoituksia. Toisaalta syyttäjän lausumia pidettiin poikkeuksellisen kärjekkäinä ja ne olivat sisältäneet ilmaisuja, joiden perusteella asianomaisten syyttäjien ja myös valtakunnansyyttäjänviraston virkamiesten arvostelukykyä ja jopa menettelyn lainmukaisuutta olisi voitu epäillä kyseenalaisiksi. Valtakunnansyyttäjänviraston asiassa antamaa vastausta voitiin pitää esimiehen antamana ohjauksena ja huolestumisena siitä, että muut syyttäjät eivät alkaisi käydä julkisuudessa eräänlaista rinnakkaista oikeu-

denkäyntiä samaan aikaan kuin varsinainen oikeudenkäynti on vireillä. Valtakunnansyyttäjänviraston reagoiminen asiaan oli ollut ymmärrettävää. Syyttäjän saamassa kirjeessä ei ollut esitetty minkäänlaista uhkausta. Kyse ei ollut kurinpitomenettelyn aloittamisesta vaan käsityksen ilmaisemisesta syyttäjän sopimattomasta esiintymisestä julkisuudessa ja työrauhan turvaamisesta vireillä olevassa asiassa toimiville syyttäjille. AOA:n mukaan syyttäjän sananvapautta ei ollut loukattu.

AOA:n päätöksessä 10.11.2011 dnro 2074/4/10 oli kyse siitä, että palomestari oli lehtiartikkeliin sisältyneessä haastattelussa pelastuslaitoksen virkamiehenä arvostellut pelastuslaitoksen johtamista ja esimiestoimintaa. Nimeltä mainittuina arvostelu oli kohdistunut pelastusjohtajaan ja apulaiskaupunginjohtajaan. Palomestari oli käyttänyt näiden toiminnasta suoria ja värikkäitä ilmaisuja. Lisäksi hän oli esittänyt käsityksiään palolaitoksen toiminnan laillisuudesta ja asianmukaisuudesta. Työnantaja oli antanut palomestarille kirjallisen vakavan huomautuksen sopimattomasta käyttäytymisestä eri yhteyksissä.

AOA:n mukaan työnantajan olisi tullut yksilöidä kuulemiskirje ja varsinainen kirjallinen huomautus siltä osin kuin palomestarin katsottiin toimineen epäasianmukaisesti. Virkamiehen sananvapauteen puuttuminen edellyttää AOA:n mukaan, että työnantaja osoittaa, miltä osin virkamiehen julkisuudessa esittämät kannanotot ovat olleet epäluotettavia ja vääriä. Vain, jos virkamiehen julkisuudessa esittämä arvostelu ei täytä asiallisuuden ja asianmukaisuuden vaatimuksia, työnantajalla on oikeus puuttua hänen esiintymiseensä. Mikäli työnantaja ei osoita riittävän selkeästi ja yksilöidysti, millä tavoin virkamiehen julkisuudessa esittämät kannanotot ja lausumat ovat virheellisiä, tätä puuttumista voidaan pitää avoimen julkisen keskustelun rajoittamisena, mikä ei ole perustuslain eikä Euroopan ihmisoikeussopimuksen perusteella oikeutettua. AOA:n mukaan palomestarin saama kirjallinen huomautus oli ollut puutteellisesti yksilöity. Yksilöiminen ja perustelemineen on AOA:n mukaan tärkeää siksi, että asiassa ei synny epäilyä siitä, että kyseessä olisi julkisen ja vapaan keskustelun ehkäiseminen.

KHO:n päätöksessä KHO:2011:19 on arvioitu virkamiehen sananvapauden rajoja. Yliopiston tuolloin virkasuhteinen professori oli lähettänyt tiedekuntansa professorikollegoille kirjelmän, jossa hän oli arvostellut yliopiston heikkoa johtamista ja esimiestoimintaa esimerkkitapauksin, joissa esiintyneet henkilöt olivat tunnistettavissa olevia ja kuuluivat yliopiston henkilöstöön. Yliopiston rehtori oli antanut professorille valtion virkamieslain 24 §:n mukaisen kirjallisen varoituksen muun ohella mainitun kirjelmän vuoksi. Professorin mukaan kirjallisen varoituksen antaminen puuttui hänen sananvapauteensa. Virkamieslautakunta hylkäsi professorin oikaisuvaatimuksen katsoen, ettei perustuslain 12 §:n 1 momentissa taattu sananvapaus ole rajoittamaton, vaan virkamiehen on julkisessa kirjoittelussa otettava huomioon virkavelvollisuutensa.

KHO arvioi asiaa myös Euroopan ihmisoikeussopimuksen 10 artiklassa turvatun sananvapauden kannalta. Kirjallisen varoituksen antaminen puuttui professorin sananvapauteen. Sananvapauteen puuttumiselle oli valtion virkamieslain 14 §:n 2 momentissa säädetty peruste ja siihen puuttumisella oli pyritty ihmisoikeussopimuksen 10 artiklan 2 kappaleessa tarkoitettuun hyväksyttävään tavoitteeseen eli toisten oikeuksien ja maineen suojeluun. Professorilla oli sinänsä oikeutettu intressi saattaa muidenkin tietoon kielteisiä näkemyksiään yliopiston johtamisesta ja esimiestoiminnasta. Hän oli kuitenkin esittämällä muita henkilöitä koskevia tietoja näiden mainetta loukkaavalla ja halventavalla tavalla ja lähettämällä kirjelmän laajasti tiedekuntansa professorikollegoille käyttäytynyt tavalla, joka ei vastannut hänen asemansa ja tehtäviensä mukaisia vaatimuksia. Koska professori oli aikaisemmin saamistaan suullisesta huomautuksesta ja kirjallisesta huomautuksesta huolimatta jatkanut epäasiallisena pidettyä kirjoitteluaan, yliopistolla ei ole enää ollut kirjallista varoitusta lievempää keinoa puuttua hänen toimintaansa. Sananvapauteen puuttuminen kirjallisella varoituksella oli näin ollen ollut myös oikeassa suhteessa tavoitteeseen nähden ja sitä oli perusteltu ihmisoikeussopimuksen 10 artiklan kannalta riittävin syin. KHO hylkäsi professorin valituksen.

Oikeuskirjallisuudessa on yksilön sananvapaudesta erilaisissa organisaatioissa todettu, että kysymys voidaan jakaa kolmeen osakysymykseen: 1) Kenellä on oikeus edustaa organisaatiota ja määrittää organisaation kannanottojen sisältö?, 2) Millaiset mahdollisuudet organisaatioissa toimivilla yksittäisillä henkilöillä on vaikuttaa organisaation kannanottojen sisältöön? ja 3) Millainen yksilöllinen sananvapaus organisaatioon kuuluvalla yksittäisellä henkilöllä on? (ks. Riitta Ollila: Freedom of speech and protection of privacy in convergence of electronic communication, 2001, s. 89).

Sama kirjoittaja on erityisesti virkamiesten osalta todennut, että virkamieslain 14 §:n 2 momentin mukaisen käyttäytymisvelvoitteen ulottaminen virantoimituksen ulkopuoliseen sanankäyttöön voi aiheuttaa kysymyksen sananvapauden rajanvedoista. Hoidettavan viran luonteesta tai virkamiehiltä vaadittavasta yleisestä käyttäytymisnormista johtuvien rajoitusten ulottamisen virantoimituksen ulkopuolelle ei ole katsottu vastaavan sananvapauden rajoitusten tarkkarajaisuuden ja täsmällisyyden vaatimuksia.

Edelleen on todettu, että sanankäyttö virantoimituksessa on osa virkatehtävien hoitoa, ja tällöin siihen voi kohdistua esimiesten ohjausta ja viraston tehtävien asettamia laadullisia vaatimuksia. Näiden vastainen sanankäyttö virantoimituksessa voi olla peruste virkavirheelle ja siitä seuraaville kurinpidollisille tai rikosoikeudellisille sanktioille. Mikäli virkamies esittää julkisesti mielipiteitään virkatehtäviinsä tai viraston toimialaan kuuluvissa asioissa, voidaan toimintaa vielä arvioida virkamieslain 14 §:n 2 momentin käyttäytymisvelvoitteen pohjalta. Tätä ei kuitenkaan ole katsottu voitavan tulkita sananvapautta rajoittavasti eikä sen pitäisi estää viranomaistoiminnan voimakastakaan arvostelua.

Esimiesasemassa olevien virkamiesten osalta julkisuudessa esiintymistä on katsottu voitavan arvioida virkatehtävien hoidon kannalta silloin, kun se liittyy viraston toimintaan. Sen sijaan viranomaisen toimintaa koskevien puolueettomuus- ja riippumattomuusvaatimusten laajentaminen koskemaan yksittäisten virkamiesten kaikkea sanankäyttöä voisi olla huonosti sovitettavissa yhteen sananvapauden rajoitusedellytysten kanssa.

Edelleen on katsottu, että viranomaisen toimintaa koskevia vaatimuksia ei voi soveltaa yksittäisen virkamiehen vapaa-ajan käytökseen. Virantoimituksen ulkopuolella tapahtuvan yleisten käsitysten vastaisten tai sopimattomien mielipiteiden esittämisen ei pitäisi johtaa virantoimituksessa sovellettavien sananvapausrajoitusten soveltamiseen. Vaikka virkamies voisi sanankäytöllään osoittaa ymmärtämättömyyttään tai kielteisiä asenteitaan ja saada kielteistä julkisuutta myös virastolle, virkavirhettä koskevien sanktioiden soveltaminen virantoimituksen ulkopuolella tapahtuvasta sanankäytöstä ei vastaisi sananvapauden rajoittamisen lailla säätämisen ja tarkkarajaisuuden vaatimuksia (ks. em. Ollilan teos, s. 90, sekä Riitta Ollila: Sananvapaus, 2004, s. 23–24).

Sananvapauden ja kurinpidollisen seuraamuksen suhteesta voidaan lopuksi mainita **korkeimman oikeuden ennakkopäätös KKO:2009:10**, jossa tosin oli kyse asianajajan menettelystä. Suomen Asianajajaliiton valvontalautakunta oli määrännyt asianajajalle kurinpidollisen seuraamuksen sillä perusteella, että hänen katsottiin sanomalehdessä ja kotisivuillaan internetissä julkaisemiensa ilmoitusten sisällön perusteella toimineen vastoin asianajotoiminnan markkinointia koskevia ohjeita ja hyvää asianajajatappaa.

KKO totesi muun muassa, että puuttuminen asianajajan sananvapauteen oli rajoittunut pelkästään hänen tapaansa markkinoida asianajopalvelujaan. Markkinointitavan hyväksyttävyyttä oli arvioitu niiden ohjeiden perusteella, joilla ammattikunta itse oli katsonut aiheelliseksi rajoittaa omaa markkinointiaan ylläpitääkseen muun muassa ammattikuntansa arvostusta. KKO katsoi, että kurinpidollisen rangaistuksen määräämiselle oli ollut riittävät perusteet, että valvontalautakunta oli toiminut harkintavaltansa puitteissa ja että rangaistuksen myötä tapahtunut puuttuminen asianajajan sananvapauteen ei tässä tapauksessa ollut suhteetonta sananvapauden käytölle asetetuilla rajoituksilla tavoiteltuihin päämääriin nähden. Tämän vuoksi varoitusta ei voitu myöskään pitää kohtuuttomana seurauksena.

3.2 Tieteen ja tutkimuksen vapaudesta perusoikeutena

Perustuslain 16 §:n 3 momentin mukaan tieteen, taiteen ja ylimmän opetuksen vapaus on turvattu.

Säännöksen perusteluiden mukaan säännöksellä on kiinteä yhteys sananvapautta koskevaan perusoikeussäännökseen. Tieteen vapauteen kuuluu sen harjoittajan oikeus valita tutkimusaiheensa ja -menetelmänsä. Tieteen suuntautumisen tulee toteutua ensisijaisesti tieteellisen yhteisön itsensä harjoittaman tieteen kritiikin kautta (HE 309/1993 vp, s. 64).

Perustuslakivaliokunta on todennut lakialoitteesta laiksi kansainvälisten suhteiden ja Euroopan unionin asioiden tutkimuslaitoksesta ym. antamassaan lausunnossa (PeVL 13/2006 vp), että organisatorisena ja institutionaalisenä takeena tieteen vapautta suojaa ennen muuta perustuslain 123 §:n 1 momentissa turvattu yliopistojen itsehallinto. Valiokunnan mukaan on kuitenkin selvää, etteivät perustuslain nämä säännökset estä perustamasta erityisiä tutkimuslaitoksia esimerkiksi eduskunnan tai valtioneuvoston yhteyteen. Erityistä tehtävää varten järjestetyn tutkimuslaitoksen luonteesta johtuu, ettei tällaisen laitoksen tutkijalla ole yliopistotutkijaan verrattuna esimerkiksi yhtä laajaa oikeutta valita tutkimusaiheitaan. Valiokunta kuitenkin korosti, etteivät tieteen vapauteen liittyvät näkökohdat ole vaillo merkitystä yksittäisiä tutkimuksia toteutettaessa.

Perustuslakivaliokunta on myös todennut, että tieteen vapaus sisältää tutkijan sananvapauteen läheisesti liittyvän oikeuden julkistaa tutkimustuloksensa (ks. PeVL 28/2004 vp ja 28/2005 vp).

Oikeuskirjallisuudessa on todettu, että koska perustuslain 16 §:n 3 momentti ei sisällä lakivarausta eikä -viittausta, tieteen ja taiteen vapaudenrajoitukset voidaan toteuttaa perusoikeuksien yleisten rajoitusedellytysten puitteissa vapauden ydinalueeseen puuttumatta (Ilkka Saraviita: Suomalainen perusoikeusjärjestelmä, 2005, s. 436).

Edelleen oikeuskirjallisuudessa on todettu muun muassa, että ihmisiin kohdistuvassa tutkimuksessa tieteen vapautta rajoittavat muut perusoikeudet, kuten ihmisarvoa loukkaavan kohtelun kielto ja henkilökohtaisen koskemattomuuden suoja sekä yksityiselämän suoja. Yksittäisen tutkijan tieteen vapauteen ei kuulu oikeutta saada taloudellista tukea tutkimussuunnitelmansa toteuttamiseen tai tutkimustulostensa julkaisemiseen. Tieteen vapauden on katsottu korostuvan yliopistotutkimuksessa, joskin perustuslain 16 §:n 3 momentti suojaa myös tutkimusta, jota harjoitetaan yliopistojen ulkopuolella. Esimerkiksi tutkimuksessa, jota tehdään virka- tai muun palvelussuhteen nojalla valtion erillisissä tutkimuslaitoksissa, laitoksen tutkimusohjelma kuitenkin rajoittaa tieteen vapautta erityisesti aiheiden valinnassa (Kaarlo Tuori: Sivistykselliset oikeudet; teoksessa Pekka Hallberg ym.: Perusoikeudet, 2011, s. 622–623).

Vielä voidaan mainita oikeuskirjallisuudessa todetun muun muassa, että vain rahoittajan intresseistä ja vallankäyttäjien tahdosta riippumaton kriittinen tiede voi saavuttaa julkista luotettavuutta. Tutkimuksen vapauteen on myös sanottu kuuluvan se, että tutkijalla on oikeus itse tehdä johtopäätökset tutkimuksensa tuloksista, oikeus päättää tutkimustiedon julkistamisen

ajankohdasta ja julkaisufoorumista, jolle tutkimusta tarjotaan. Tutkijan on myös voitava esittää epäsuosittuja tuloksia ilman sanktioiden pelkoa. Tiede-yhteisön itsekritiikkiä eli oikeutta kriittiseen ja julkiseen keskusteluun on toisaalta pidetty tieteen laadun varmistamismekanismina. Vielä on todettu, että jokaisella on oikeus osallistua vapaasti tieteelliseen keskusteluun ja esittää vahvaakin kritiikkiä tieteen tuloksista ja menetelmistä sekä tieteellisestä opetuksesta syyllistymättä kunnianloukkausrikokseen (Tarmo Miittinen: Tieteen vapaus (Lectio praecursoria kirjoittajan samannimisestä väitöskirjasta), *Lakimies* 8/2001, s. 1316–1317).

3.3 Lojaliteettiperiaate työntekijän toiminnassa

3.3.1 Oikeusohjeet Työsopimuslain 3 luvussa säädetään työntekijän velvollisuuksista. Luvun 1 §:ssä säädetään työntekijän yleisistä velvollisuuksista. Säännöksen ensimmäisen virkkeen mukaan työntekijän on tehtävä työnsä huolellisesti noudattaen niitä määräyksiä, joita työnantaja antaa toimivaltansa mukaisesti työn suorittamisesta. Säännöksen toisen virkkeen mukaan työntekijän on toiminnassaan vältettävä kaikkea, mikä on ristiriidassa hänen asemassaan olevalta työntekijältä kohtuuden mukaan vaadittavan menettelyn kanssa.

Työntekijän työturvallisuusvelvoitteista säädetään mainitun luvun 2 §:ssä, kilpailevan toiminnan kiellosta 3 §:ssä, liike- ja ammattisalaisuuksien ilmaisemisen kiellosta 4 §:ssä sekä kilpailukieltosopimuksista 5 §:ssä.

3.3.2 Lainvalmisteluasiakirjoissa esitettyjä kannanottoja

Työsopimuslakia koskevan hallituksen esityksen perusteluiden mukaan työsopimuslain 3 luvun 1 § vastaa sisällöltään ja yleiseltä tarkoitukseltaan aiemman työsopimuslain 13 §:n säännöstä. Koska lakiehdotuksen tämän luvun muilla säännöksillä on pyritty täsmentämään työntekijän velvollisuuksia, on säännös voitu kirjoittaa aikaisempaa hieman lyhyemmäksi; erityisesti kun tarkoitus on, että tässä pykälässä yleisesti ilmaistujen velvoitteiden laiminlyöntiin sinänsä ei liittyisi sanktioita. (HE 157/2000 vp; yksityiskohtaiset perustelut).

Aiempaa työsopimuslakia koskevassa hallituksen esityksessä (HE 228/1969 vp) sen paremmin kuin sosiaalivaliokunnan siitä antamassa mietinnössä (SosVM 33/1969 vp) ei ole enemmälti selvennetty lain 13 §:ää. Sen sijaan työsopimuslakikomitean mietinnössä (KM 1969:A25, s. 31–32) todetaan työntekijöiden yleisiä velvollisuuksia koskevan säännösluonnoksen (13 §, joka siis vastaa sisällöltään nykyisen työsopimuslain 3 luvun 1 §:ää) perusteluissa muun muassa, että sopimuksesta johtuu työntekijälle muitakin kuin varsinaista työntekoa koskevia velvollisuuksia. Mietinnön mukaan sillä sopimusoikeudessa tunnustetulla periaatteella, että sopimuspuolen on sopimusta täyttäessään kiinnitettävä huomiota – ei ainoastaan omaan vaan myös – toisen sopimuspuolen etuun, on erityinen

merkitys työsuhteissa. Kyseisen säännöksen on sanottu sisältävän työsuhteille ominaisen uskollisuusvelvollisuuden ilmaisun yleisessä muodossa.

Työsopimuslain 3 luvun 1 §:n toinen virke koskee siten niin sanottua työntekijän yleistä uskollisuus- tai lojaliteettivelvoitetta, jota ei ole työsuopimuslain perusteluissa kuitenkaan enemmälti arvioitu.

3.3.3 Oikeuskäytäntöä

Työtuomioistuimen 10.2.2011 antamassa tuomiossa TT:2011-17 oli kyse siitä, että työntekijä oli esiintynyt vapaa-aikanaan television viihdeohjelmassa ilmoittaen heti ohjelman alussa työnantajansa nimen. Työntekijä oli ohjelmassa muun muassa vastannut juontajan hänelle esittämiin maahanmuuttajia ja eri kulttuuritaustoista tulevia ihmisiä koskeviin kysymyksiin järjestelmällisesti tavalla, joka voitiin tulkita syrjiväksi ja rassistiseksi. Edelleen työntekijä oli ohjelmassa myöntänyt toimineensa työnantajansa palveluksessa epärehellisesti, muun muassa varastamalla työnantajaltaan ja liioittelemalla tiiminsä saavutuksia esimiehilleen, täsmentämättä kuitenkaan työnantajaansa tarkemmin. Työnantajan yrityskuva oli näin muodostunut ohjelmassa epäedulliseksi ja työntekijän menettely oli samalla vaarantanut työnantajan asiakassuhteita ja vahingoittanut työnantajan mainetta. Työntekijä oli siten toiminnallaan rikkonut työnantajan ja työntekijän välisessä sopimussuhteessa edellytettävän luottamuksen ja sopimussuhteeseen liittyvän lojaliteettivelvollisuuden. Työnantajalta ei näissä olosuhteissa ollut voitu kohtuudella edellyttää työntekijän työsuhteen jatkamista. Työnantajalla oli ollut tuomiosta ilmenevissä olosuhteissa irtisanomissuojasopimuksessa tarkoitettu erittäin painava syy työntekijän työsuopimuksen purkamiseen.

Kyseessä oli äänestysratkaisu. Vähemmistö otti asiaa ratkaistessaan huomioon nimenomaan työntekijän sananvapauden ja totesi muun muassa seuraavaa. Työntekijä oli osallistunut ohjelmaan vapaa-aikanaan, mihin hänellä oli ollut oikeus. Työntekijä oli esittänyt ohjelmassa omia mielipiteitään sekä kertonut aikaisemmasta käytäytymisestään. Suomea sitovien ihmisoikeussopimusten ja Suomen perustuslain mukaan jokaisella on sananvapaus. Tämä oikeus on otettava huomioon arvioitaessa, oliko työntekijän käytös loukannut työnantajaa niin syvästi, että työnantajan ei voinut kohtuudella edellyttää sietävän sopimusloukkausta. Ratkaisevaa on, mitä työntekijä oli nimenomaisesti sanonut ja missä asemassa hän oli yrityksessä ollut tämän sanoessaan.

Vähemmistön mukaan työntekijän vastauksia ei voinut liittää työnantajaan, sillä työntekijä oli todennut monessa kohdassa ohjelmassa, ettei vastaus liittynyt mitenkään yritykseen. Edelleen vähemmistö katsoi, että työntekijä ei ollut yrityksessä sellaisessa asemassa, että häneltä asemansa perusteella olisi voitu vaatia esikuvallista käytöstä. Työntekijän esiintyminen oli tosin aiheuttanut sekä yrityksen sisäistä että jonkin verran myös julkista keskustelua, mutta sen ei ole näytetty vahingoittaneen työnantajan mainetta tai vaikeuttaneen asiakassuhteita. Kun arvioitiin tapahtumia sekä työnantajan ja työntekijän olosuhteita kokonaisuudessaan, vähemmistö katsoi,

ettei työntekijän vapaa-aikana tapahtunutta televisioesiintymistä voitu pitää niin vakavana sopimusvelvoitteiden rikkomisena, että työnantajalla olisi sen johdosta ollut perusteet ensimmäisenä toimenpiteenään purkaa tai edes irtisanoa työsopimusta.

Työtuomioistuimen 21.10.2004 antamassa tuomiossa TT:2004-85 oli kyse siitä, kuuluuko tietotekniikka-alasta kirjoittaminen sanomalehden palveluksessa olevan taloustoimittajan päätoimialaan ja onko toimittajalla oikeus ilman työnantajan lupaa avustaa muita lehtiä tietotekniikan käyttöä koskevilla kirjoituksilla.

Harkittaessa toimittajan oikeutta avustaa toista lehteä päätoimen ulkopuolella kuuluvilla aloilla tuli tuomioistuimen mukaan ottaa huomioon soveltamisohjeessa todetuin tavoin työsopimuslain 3 luvun 3 §:n kilpailevan toiminnan kieltoa ja työsopimuslain 3 luvun 1 §:n työntekijän lojaliteettivelvoitetta koskevat säännökset. Kilpailevan toiminnan osalta on soveltamisohjeiden 1 kohdassa todettu, että työsopimuslain 3 luvun 3 §:n kilpailevan toiminnan kieltoa koskevan yleissäännöksen mukaan työntekijä ei saa luvatta tehdä toiselle sellaista työtä tai harjoittaa sellaista toimintaa, joka työsuhteessa noudatettavan hyvän tavan vastaisena kilpailutekona ilmeisesti vahingoittaa työnantajaa. Jotta työntekijän menettely voitaisiin katsoa edellä mainitussa lainkohdassa tarkoitetuksi hyvän tavan vastaiseksi kilpailutoiminnaksi, on sekä oikeuskäytännössä että oikeustieteellisessä kirjallisuudessa katsottu, että työntekijän toiminnan tulee ilmeisesti vahingoittaa työnantajaa. Riittäväksi ei ole katsottu sitä, että työntekijän toiminta mahdollisesti vahingoittaa työnantajaa.

Näyttämättä jäi työtuomioistuimen mukaan, että toimittajan kysymyksessä olevasta toisen lehden avustustyöstä olisi aiheutunut ilmeistä vahingonvaaraa työnantajalle. Kun avustustoimintaa ei ollut näytetty tarkoitetun harjoittaa siten, että se häittäisi toimittajan päätyötä ja kun aineisto avustustoimintaan on hankittu toimittajan vapaa-ajan harrastusten yhteydessä, ei toimittajan suunnitteleman avustustoiminnan voitu katsoa olevan myöskään työsopimuslain 3 luvun 3 §:n 1 momentissa tarkoitettua lojaliteettivelvoitteen vastaista.

Työnantajalla ei siten ollut oikeutta kieltää toimittajaa avustamasta toista sanomalehteä. Koska epäselvää on ollut varsinkin se, onko kanteessa tarkoitettu avustustoiminta ollut työehtosopimuksessa tarkoitettua lojaliteettivelvoitteen mukaista, ei työnantajan voitu katsoa tietensä rikkoneen työehtosopimusta kieltäessään toimittajalta kysymyksessä olevan avustustoiminnan. Työtuomioistuin vahvisti, että työnantajalla ei ollut oikeutta kieltää toimittajaa avustamasta toista sanomalehteä tietokoneiden käyttöongelmia käsittelevällä kysymys-vastauspalstalla. Sen sijaan työtuomioistuin ei katsonut voivansa vahvistaa kanteessa yleisessä muodossa esitetyin tavoin, että toimittajalla olisi ollut työehtosopimuksen mukaan oikeus ilman työnantajan lupaa avustaa muita lehtiä tietokoneiden käyttöön liittyviä aiheita käsittelevillä kirjoituksilla.

Työtuomioistuimen 25.6.2002 antamassa tuomiossa TT:2002-53 oli kyse siitä, että linja-autonkuljettajan työntekijän työsuhde oli irtisanottu hänen menetettyään toistuvasti työnantajan määräysten vastaisesti. Irtisanottu työntekijä oli aiemmin saanut kaksi kirjallista varoitusta ohjeiden vastaisesta menettelystä. Ensimmäinen varoitus oli annettu sen vuoksi, että työntekijä oli myöhästynyt töihin tulossa ja linjalle lähdössä, jättänyt tarkastamatta ajoon lähtiessään auton öljyt, nesteet ja renkaat ja laiminlyönyt tyhjentää linja-auton wc:n. Toinen varoitus oli annettu ohjeiden toistuvasta laiminlyönnistä. Työntekijä oli yhden kuukauden aikana kahdesti lähtenyt ajoon muulla kuin hänen vuorolleen osoitetulla autolla. Vaikka varoitusten antamisesta irtisanomiseen oli kulunut suhteellisen pitkä aika, ne voitiin ottaa huomioon irtisanomisperusteen riittävyttä arvioitaessa. Työntekijän menettely oli kuvastanut ilmeistä piittaamattomuutta työnantajan työnjohto-oikeutensa rajoissa antamista määräyksistä. Samalla työntekijä oli toiminut epälojaalisti myös työtovereitaan ja yrityksen asiakkaita kohtaan. Työntekijän menettely ja työhistoria huomioon ottaen työnantajalta ei vällinneissa olosuhteissa enää voitu kohtuudella edellyttää työsuhteen jatkamista.

Työtuomioistuimen 26.2.2002 antamassa tuomiossa TT:2002-11 oli kyse siitä, että toimihenkilö oli tavattu aluepäällikön valaisemattomasta työhuoneesta lukemassa tämän kokousmuistiinpanoja. Toimihenkilön katsottiin menetelleen sopimattomasti. Näyttämättä oli kuitenkin jäänyt, että työnantajalla toimihenkilön aiemman toiminnan valossa tai myöskään irtisanomiseen välittömästi johtaneiden tapahtumien johdosta olisi ollut perusteita olettaa toimihenkilön pyrkineen saamaan käsiinsä salaisia tietoja luovuttaakseen niitä ulkopuolisille tai muutoinkaan menettelevän tavalla, josta olisi koitunut yhtiölle vahinkoa. Työnantajalla ei ollut perusteita irtisanoa toimihenkilön työsopimusta.

Työtuomioistuimen 9.10.1991 antamassa tuomiossa TT:1991-82 arvioitiin kilpailevan liiketoiminnan kiellon rikkomista. Kun työntekijän toimet oman yrityksen perustamiseksi olivat rajoittuneet lähinnä yrityksen perustamis- ja toimintaedellytysten selvittämiseen sekä elinkeinoilmoituksen tekemiseen ja kun toimihenkilön työtehtävistä ja asemasta työnantajan organisaatiossa ei näytetty johtuneen sellaisia erityisvelvollisuuksia, jotka olisivat edellyttäneet pidättäytymistä oman, työnantajan kanssa samalla alalla toimivan yrityksen suunnittelusta, työntekijän toimenpiteitä ei voitu pitää sellaisena hyvän tavan vastaisena kilpailutekona, joka ilmeisesti vahingoitti työnantajaa. Kun toimihenkilön ei myöskään näytetty käyttäneen hyväkseen oman yrityksen suunnittelussa työnantajan liike- ja ammattisalaisuuksia, työnantajalla ei ollut oikeutta purkaa eikä edes irtisanoa työsopimusta.

3.3.4 Oikeuskirjallisuudessa esitettyjä kannanottoja

Oikeuskirjallisuudessa on todettu muun muassa, että sopimusosoikeudessa on yleisesti noudatettavana periaatteena, että sopijakumppanit ottavat

toimissaan jonkinasteisesti huomioon toisen sopijapuolen tärkeät edut. Työntekijän yleinen lojaliteettivelvoite alkaa työsopimuksen solmimisesta – ja ainakin periaatteessa jo aloitettaessa neuvottelut – ja jatkuu sopimus-suhteen päättymiseen saakka.

Lojaliteettivelvoite on riippumaton työntekijän päävelvoitteen täyttymisestä, työn tekemisestä. Se ulottuu siten jonkinlaisena myös työntekijän vapaa-aikaan, vaikka työntekijän on noudatettava lojaliteettivelvoitettaan tietenkin myös tehdessään työtä. Työssään työntekijän on esimerkiksi pyrittävä välttämään raaka- ja tarveaineiden tuhlausta, vahingoittamasta työnantajan omaisuutta jne. Joissakin tapauksissa lojaliteettivelvoite saattaa merkitä myös työsopimuksen mukaisen työntekovelvoitteen tilapäistä laajentumista.

Lojaliteettivelvoite ulottuu myös työntekijän vapaa-aikaan. Työntekijän tulee esimerkiksi pidättäytyä paikkansapitämättömistä, yrityksen kannalta kielteisistä lausunnoista.

Työsopimuslain 3 luvun 1 §:n perustelujen maininnan siitä, että tuossa pykälässä mainittujen velvoitteiden laiminlyöntiin ei sinänsä liity sanktioita, on kirjallisuudessa todettu tarkoittavan ainakin sitä, että työntekijä, joka on laiminlyönyt lojaliteettivelvoitteensa tai rikkonut sitä, voidaan tuomita maksamaan työnantajalle mahdollisesti aiheuttamastaan vahingosta vahingonkorvausta vain työsopimuslain 12 luvun 1 §:n 3 momentissa säädettyjen edellytysten täyttyessä ja vastaavasti työnantaja saa päättää työsopimuksen vain työsopimuslain 7 tai 8 luvussa säädetyn perusteiden, koeaikaista työsopimusta lukuun ottamatta (Kari-Pekka Tiitinen – Tarja Kröger: Työsopimusoikeus 2008, s. 254–257; yleisesti lojaliteettiperiaatteesta, ks. esim. Lars Erik Taxell: Om lojalitet i avtalsförhållanden, Defensor Legis 1977, s. 148–155, P.J. Muukkonen: Sopimusoikeuden yleinen lojaliteettivelvoite, Lakimies 1993, s. 1030–1048 ja Juha Häyhä: Lojaliteettiperiaate ja sopimusoppi, Defensor Legis 1996, s. 313–327).

Edelleen oikeuskirjallisuudessa on todettu, että työpaikkaa tai työsuhdetta koskevien tietojen julkistaminen voi rikkoa työnantajan ja työntekijän välistä lojaalisuussuhdetta esimerkiksi silloin, jos tietoa julkistettaessa menetellään sopimattomasti tai tiedot ovat sekä virheellisiä että vahingoittavat työnantajaa. Toisaalta myös oikeat tiedot voivat vahingoittaa työnantajaa, joten sellaisten julkistamisessakin pitää noudattaa hyvää työelämän tapaa. Oikeiden tietojen julkistaminen ei kuitenkaan yleensä anna työnantajalle oikeutta päättää tällaisia tietoja julkistaneen työntekijän työsopimusta. Lisäksi joillakin työntekijöillä saattaa olla velvollisuus ilmoittaa havaitsemistaan vioista tai puutteellisuuksista esimerkiksi työnantajan toimintaa valvovalle viranomaiselle. Edelleen on todettu, että työntekijä voi myös ylittää ne rajat, jotka ovat olemassa oikeudelle kritisoida työnantajaa. Selvimmin näiden rajojen on katsottu ilmenevän rikosoikeudellisista säännöksistä (Seppo Koskinen: Luottamusmiehen työsopimuksen purkamisesta, julkaisussa Työoikeudellisen yhdistyksen vuosikirja, 1992, s. 9–10).

3.4 Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen käytäntöä salassapidosta ja lojaalisuudesta

Ihmisoikeustuomioistuimen (EIT) mukaan sananvapauden puuttumisen tulee olla oikeassa suhteessa hyväksyttäviin tavoitteisiinsa ja sitä tulee perustella relevantein ja riittävin syin. Viranomaisten on sovellettava ihmisoikeussopimuksen (EIS) 10 artiklan kanssa yhteensopivia normeja ja nojaututtava relevanteista seikoista tehtyyn hyväksyttävään arvioon. Jäsenvaltioilla on tiettyä harkintamarginaalia arvioidessaan puuttumisen välttämättömyyttä.

Tapauksessa *Frankowicz vs. Puola* (16.12.2008) EIT katsoi kotimaisten viranomaisten tiukalla tulkinallaan kieltäneen kaikki kollegoista esitetyt kriittiset lausumat lääkärikunnassa, mikä ei ollut sananvapauden kanssa yhteensopivaa. EIT katsoi EIS 10 artiklaa rikutun.

Vastaavanlainen tapaus on myös *Sosinowska vs. Puola*, 18.10.2011. Siinä on kyse esimiehensä ammatillista toimintaa arvostelleen lääkärin sananvapauden loukkauksesta, kun hänet oli tuomittu kurinpitoseuraamukseen nojautumalla yksin lääkärietiikasta annettuun kotimaiseen lakiin, johon sisältyi kollegoiden arvostelun tiukka kieltä. EIT viittasi muun muassa siihen, että kyse ei ollut kielteisistä lausumista kollegan henkilöstä taikka perusteettomista hyökkäyksistä häntä vastaan, vaan kyse oli ollut julkisesta intressistä, koska lääkäri oli arvioinut kriittisesti lääketieteelliseltä kannalta toisen lääkärin potilailleen tarjoamaa hoitoa.

Virkamiehen sananvapauden loukkausta EIT arvioi tapauksessa *Guja vs. Moldova* (12.2.2008), jossa kyse oli siitä, että virkamies oli erotettu hänen lähetettyään viraston sisäisiä asiakirjoja sanomalehdelle. EIT katsoi, että sananvapaus ulottui työpaikoille ja virkamiehiin ja että erottamisella oli puututtu valittajan sananvapauteen. Tapauksessa oli riidatonta, että puuttumisesta oli säädetty kansallisilla normeilla. EIT katsoi myös, että puuttumisella oli pyritty luottamuksellisten tietojen paljastamisen estämiseen ja siten hyväksyttävään tavoitteeseen saman artiklan 2 kohdan mielessä. Kysymys jäi siitä, oliko puuttuminen välttämätöntä demokraattisessa yhteiskunnassa.

Edelleen EIT totesi, että vaikka EIS 10 artiklan mukainen suoja ulottui työpaikoille ja virkamiehiin, työntekijöillä ja varsinkin virkamiehillä oli lojaalisuus- ja vaitiolovelvollisuus. Virkamiesten oli tuettava hallitusta sen tehtävien hoitamisessa ja yleisö sai odottaa, että virkamiehet auttoivat eivätkä estäneet demokraattisesti valittua hallitusta sen toiminnassa. Siten lojaalisuudella ja vaitiololla oli erityistä painoarvoa heidän kohdallaan. Lisäksi asemansa johdosta virkamiehillä oli usein pääsy aineistoon, jota hallitus saattoi monesta eri hyväksyttävästä syystä pitää salaisena. Niin ollen virkamiehen vaitiolovelvollisuus oli yleensä myös tiukka.

EIT ei ollut aiemmin tutkinut käsillä olevan kaltaista tapausta, jossa virkamies paljasti yleisölle viranomaisen sisäisiä tietoja. EIT katsoi, että julkisen sektorin työntekijä tai virkamies sai tietyissä oloissa sananvapauden suojaa paljastaessaan työpaikalla tai virastossa esiintyneitä väärinkäytöksiä. Vaitiolovelvollisuuden mukaisesti ilmoitus tuli ensin tehdä esimiehelle tai toimivaltaiselle viranomaiselle tai laitokselle. Yleisölle paljastaminen oli vain viimesijainen keino silloin, kun ensinnä mainittu menettely oli selvästi epäkäytännöllinen. Niin ollen harkitessaan sananvapauteen puuttumisen oikeasuhtaisuutta EIT:n oli otettava huomioon, oliko valittajalla ollut muita tehokkaita keinoja korjatakseen ne vääryydet, joita hän aikoi paljastaa. Eri-tyistä huomiota oli kiinnitettävä myös paljastamiseen liittyvään julkiseen etuun. Keskustelua julkisesti tärkeistä kysymyksistä ei juurikaan saanut rajoittaa. Mahdollisuus hallituksen toimien tai laiminlyöntien tiukkaan tarkasteluun tuli olla paitsi lainsäätäjällä ja oikeusviranomaisilla myös medialla ja yleisöllä. Yleisön tarve tietyn informaation saamiseen saattoi joskus olla niin voimakas, että se syrjäytti jopa lailla asetetun salassapitovelvollisuuden.

EIT totesi edelleen, että sananvapauden käyttöön liittyi velvollisuuksia ja vastuita. Toisaalta oli otettava huomioon, oliko viranomaisen ja missä määrin kärsinyt vahinkoa paljastusten johdosta ja syrjäyttikö sellainen vahinko julkisen tarpeen tietojen paljastamisen suhteen. EIT piti yhtenä ratkaisevana seikkana myös työntekijän motiiveja. Myös rangaistuksella ja sen vaikutuksilla oli merkitystä oikeasuhtaisuutta harkittaessa. EIT katsoi 10 artiklaa rikotun.

Sanchez ym. vs. Espanja -tapauksessa (12.9.2011) oli kyse *ammattiyhdistyksen edustajien* sananvapauden rajoista työriitaan liittyneen kritiikin yhteydessä. Valittajat olivat julkaisseet työriidan yhteydessä pilapiirroksia ja artikkeleita, minkä johdosta heidän työsopimuksensa oli purettu. Kysymys oli siitä, olivatko kotimaiset tuomioistuimet suojelleet riittävästi valittajien sananvapautta työelämän piirissä, kun työsopimusten purkuja ei ollut pidetty perusteettomina.

EIT yhtyi kotimaisten tuomioistuinten toteamuksiin siitä, että artikkelit olivat loukkaavia ja saattoivat vahingoittaa toisten mainetta. Sananvapauden kannalta oli tehtävä selkeä ero kritiikin ja solvauksen välillä. Jälkimmäinen saattoi periaatteessa oikeuttaa seuraamusten asettamisen. EIT katsoi, että kotimaisten päätösten perustelut pysyivät toisten maineen suojan asettamisessa rajoissa eikä tuomioistuinten toteamuksia siitä, että valittajat olivat ylittäneet työsuhteiden piirissä hyväksyttävän kritiikin rajat, voitu pitää perusteettomina tai tosiasioita vastaamattomina.

Hyväksyttävän kritiikin rajat olivat ahtaampia silloin, kun se kohdistui yksityishenkilöön. Keskustelun aihe ei nyt kuitenkaan ollut pelkästään yksityisluonteinen vaan keskustelulla oli ollut yleistä merkitystä ainakin yhtiön työntekijöiden kannalta. Siitä huolimatta ei ollut oikeutettua turvautua loukkaa-

viin pilapiirroksiin ja ilmaisuihin edes työelämän piirissä. Työsuhteen tuli perustua molemminpuoliseen luottamukseen. Vaikka työntekijältä ei voitu vaatia ehdotonta lojaalisuutta työnantajaansa kohtaan, tietyt ilmaisut, jotka saattoivat olla hyväksyttäviä muissa yhteyksissä, eivät olleet sellaisia työelämän piirissä. Varsinkin toisten henkilöiden halventaminen törkeästi solvaavin tai loukkaavin ilmaisun oli työympäristössä niihin liittyvän työelämän häiriintymisen vuoksi erityisen vakava muoto huonoa käyttäytymistä, joka oli omiaan oikeuttamaan ankarat seuraamukset. Niin ollen valittajien työ-sopimusten purkua ei voitu pitää niin ilmeisen suhteettomana seuraamuk-sena, että viranomaisten olisi tullut tarjota heille suojaa pitämällä purkuja perusteettomina tai korvaamalla ne lievemmillä toimenpiteillä. EIS 10 artik-laa ei ollut rikottu.

Wojtas-Kaleta vs. Puola -tapauksessa (17.6.2009) oli kysymys työnanta-jaansa kritisoineen *tv-toimittajan* sananvapauden rajoista erityisesti työn-tekijän lojaalisuusvelvollisuuteen nähden. Toimittaja oli arvosteltuaan yhtiön ohjelmapolitiikkaa saanut työnantajaltaan kirjallisen huomautuksen sillä pe-rusteella, että hän oli menettelyllään vahingoittanut yhtiön mainetta. Hän oli vaatinut yhtiötä vastaan oikeudessa nostamallaan kanteella huomautuksen peruuttamista. Kanne oli hylätty.

Tapauksessa oli riidatonta, että kurinpitoseuraamuksella oli puututtu valit-tajan sananvapauteen ja että puuttumisesta oli säädetty kansallisella lailla ja sillä oli pyritty hyväksyttävään tavoitteeseen eli muiden maineen tai oike-uksien suojeluun EIS 10 artiklan 2 kohdan mielessä. Kysymys jäi vain puut-tumisen välttämättömyydestä demokraattisessa yhteiskunnassa.

Lojaalisuusvelvollisuus ei EIT:n mielestä koskenut journalisteja samalla ta-voin kuin muita työntekijöitä. Journalistien oli tehtäviensä mukaisesti jaetta-va tietoja ja ajatuksia julkista mielenkiintoa omaavista kysymyksistä tai jul-kisista huolenaiheista. Julkisen median ohjelmistopolitiikka kuului sellais-ten kysymysten alaan eikä EIS 10 artiklan 2 kohta antanut juurikaan mah-dollisuutta rajoittaa keskustelua näistä kysymyksistä.

Yhtiön mielestä lojaalisuusvelvollisuuden rikkominen oli näytetty jo sillä, että valittaja oli osallistunut julkiseen keskusteluun yhtiön ohjelmistopolitiikasta ja kritisoinut sitä. Tuomioistuimet olivat hyväksyneet yhtiön käsitykset sel-laisinaan tutkimatta lainkaan, pysyivätkö valittajan huomautukset niiden esittämiseen liittyvine oloineen sananvapauden hyväksyttävän käytön ra-joissa. Oikeudenkäynnissä ei ollut näytetty eikä työnantaja ollut edes väit-tänyt, että valittajan huomautukset olivat täysin perusteettomia. Päinvastoin huomautuksille, joita oli pidettävä arvostelmina, oli ollut riittävästi tosi-asiaperusteita. Kritiikki oli ollut sävyiltään maltillista eikä valittaja ollut esit-tänyt henkilökohtaisia syytöksiä ketään nimettyä henkilöä vastaan. Hänen vilpittömyyttä mieltään ei ollut riitautettu. Punnittuaan keskenään eri intressejä ja valittajan velvollisuuksia journalistina ja työntekijänä EIT katsoi, että puut-

tuminen hänen sananvapauteensa ei ollut ollut välttämätöntä demokraattisessa yhteiskunnassa ja että EIS 10 artiklaa oli rikottu.

Heinisch vs. Saksa-tapauksessa (21.7.2011) EIT totesi *lojaalisuusvelvollisuuden* arvioinnin ohella muun muassa, että koska EIS 10 artikla ulottui yleisesti työpaikoille, se soveltui myös silloin, kun työsuhde oli yksityisoikeudellinen. Valtiolla oli positiivinen velvollisuus turvata sananvapautta jopa yksityishenkilöiden välisissä suhteissa. Päätöksestä ilmenee myös, että EIS 10 artiklan 2 kohdan poikkeusperusteissa mainittu "toisten henkilöiden maineen ja oikeuksien suojeleminen" koskee myös esimerkiksi yhtiöitä (ks. myös *Uj vs. Unkari*, 19.7.2011). Päätöksessään EIT nimittäin on todennut, että kyseisessä tapauksessa puuttumisella oli pyritty toisten maineen ja oikeuksien eli yhtiön kaupallisen maineen ja intressien suojeluun. Tapauksessa kyse oli siitä, loukattiinko työnantajaa koskeneen rikosilmoituksen tekemiseen perustetulla työsopimuksen purulla vanhusten hoidon puutteita paljastaneen sairaanhoitajan sananvapautta. Ihmisoikeustuomioistuimien totesi ihmisoikeussopimuksen 10 artiklaa rikotun.

Uj vs. Unkari -tapauksessa (19.7.2011) arvioitiin *sananvapauden ja kaupallisen maineen* suojaa. Kyse oli journalistin sananvapauden loukkauksesta, kun hänet tuomittiin solvauksesta sen johdosta, että hän oli valtion viinitilan viiniä arvioidessaan käyttänyt loukkaavaa vulgaaria ilmaisuja. Tässä tapauksessa on lähemmin analysoitu EIS 10 artiklan 2 kohdan poikkeusperusteissa mainittua "toisten henkilöiden maineen ja oikeuksien suojelemista". EIT totesi, että avoin keskustelu liiketoimintatavoista oli julkisen edun mukaista. Toisaalta sen kanssa kilpaili etu, joka perustui kaupallisen menestyksen ja yhtiöiden elinkelpoisuuden turvaamiseen paitsi osakkeenomistajien ja työntekijöiden intressissä myös yleisemmän taloudellisen hyvinvoinnin vuoksi. Valtio sai harkintamarginaalinsa puitteissa päättää niistä keinoista, joilla yhtiöt kykenivät riitauttamaan sen mainetta vahingoittavat lausumat ja minimoimaan niistä aiheutuvan vahingon. Toisaalta kaupalliseen maineeseen ei liittynyt, toisin kuin yksilön maineeseen, moraalista ulottuvuutta. Tässä päätöksessään EIT on korostanut myös sitä, että sananvapauden poikkeuksia tuli tulkita ahtaasti ja rajoitusten välttämättömyydestä tuli olla vakuuttava näyttö. EIT katsoi 10 artiklaa rikotun.

Lailla säättämisen vaatimusta sananvapauden puuttumisesta on arvioitu mm. tapauksessa **Siryk vs. Ukraina** (31.3.2011). Kyse oli sananvapauden käytön rajoista toimivaltaiselle viranomaiselle virkamiehestä tehdyn kantelun yhteydessä ja siitä, oliko herjauksesta tuomitsemiselle riittävä laillinen peruste.

EIT totesi, että EIS 10 artiklan ensisijaisin ja tärkein vaatimus oli se, että sananvapauden puuttumisesta tuli olla säädetty kotimaisella lailla. Siten puuttumiselle tuli olla peruste laissa mutta sen lisäksi lain tuli täyttää tietyt laatuvaatimukset. Normia ei voitu pitää lakina, ellei sitä ollut muotoiltu niin täsmällisesti, että kansalaiset kykenivät päättämään sen perusteella käyt-

täytymisestään. Henkilön tuli tarvittaessa asiantuntevin neuvoin kyetä ennakoimaan olosuhteisiin nähden kohtuullisessa määrin tietyn käyttäytymisensä seuraukset. Vaaditun täsmällisyyden aste riippui merkittävässä määrin asianomaisen lain sisällöstä ja soveltamisalasta sekä sen kohteena olevien henkilöiden määrästä ja asemasta. Ennakoitavuusedellytys koski paitsi käyttäytymistä itsessään myös sille asetettuja erilaisia muoto-vaatimuksia.

Esillä olevassa tapauksessa valittajan tuomitseminen oli perustettu kotimaisen lain säännöksiin, jotka olivat herjaavien tietojen levittämisen osalta tulkinnanvaraisia. Siten laillisuusvaatimuksen noudattaminen jäi tuomioistuinten tulkintakäytännön varaan. Tässä tapauksessa EIT katsoi, että valittaja ei ollut kyennyt ennakoimaan kohtuullisessa määrin sen seuraamuksia, että hän oli kannellut virkamiehestä tämän hierarkkisena esimiehenä toimineelle viranomaiselle.

Lailla säätämisen vaatimusta arvioitiin myös edellä jo selostetussa tapauksessa **Heinisch vs. Saksa** (21.7.2011). Kysymys oli siitä, loukattiinko työnantajaa koskeneen rikosilmoituksen tekemiseen perustetulla työsopimuksen purulla vanhustenhoidon puutteita paljastaneen sairaanhoitajan sananvapautta. Valittaja väitti, ettei puuttumisesta ollut säädetty laissa EIS 10 artiklan mielessä, koska työsopimuksen purkaminen rikosilmoituksen johdosta ei ollut ennalta arvattavissa. EIT pani merkille, että Saksan oikeuden mukaan työsopimus saatiin purkaa, jos sitä ei pakottavista syistä voitu jatkaa. Kotimaisen oikeuskäytännön mukaan rikosilmoituksen tekeminen työnantajasta saattoi oikeuttaa purkamisen, jos se perusti työntekijänlojallisuusvelvollisuuden olennaisen rikkomisen. EIT:n mielestä työntekijä kykeni ennakoimaan, että rikosilmoitus hänen työnantajastaan perusti pakottavan syyn työsopimuksen purkamiselle. Niin ollen EIT katsoi, että puuttumisesta oli säädetty kotimaisella lailla.

Edelleen lailla säätämisen vaatimusta on arvioitu tapauksessa **Rose vs. Saksa** (14.9.2009). Kysymys oli siitä, loukattiinko armeijan korkearvoisen upseerin sananvapautta, kun hänet tuomittiin kurinpitoseuraamuksena sakkoon sen johdosta, että hänen katsottiin vaarantaneen esimiestensä kunniaa ja mainetta loukanneilla julkisilla lausumillaan armeijan toimintakykyä. Seuraamus oli perustettu sotilasoikeudenhoidosta annetun lain säännöksiin, joiden mukaan upseereilla oli velvollisuus osoittaa pidättyvyyttä antaessaan lausumia myös virantoimituksen ulkopuolella ja heidän oli tällöin kunnioitettava kollegojensa arvoa, kunniaa ja oikeuksia sekä esimiestensä asemaa.

EIT:n mukaan edellä säännökset olivat ilmaisuiltaan yleisluonteisia. Kotimaiselta lainsäädännöltä vaaditun täsmällisyyden aste riippui kuitenkin merkittävästi asianomaisen säädöksen sisällöstä, soveltamisalasta sekä sen kohteena olevien henkilöiden luvusta ja asemasta. Ei juurikaan ollut mahdollista määritellä kaikkea mahdollista käyttäytymistä, joka oikeutti määräämään armeijassa kurinpitoseuraamuksia. Niin ollen säännökset tuli

formuloida väljätkösti. Toisaalta säännösten tuli antaa riittävät takeet mielivaltaa vastaan ja mahdollisuuden ennakoida niiden soveltamisen seuraukset. EIT katsoi, että sovelletut säännökset olivat niin täsmällisiä, että valittaja oli kyennyt ennakoimaan toimintansa seuraukset. Siten puuttumisesta hänen sananvapauteensa oli säädetty lailla EIS 10 artiklan mielessä. Pääasiakysymyksen osalta EIT jätti valituksen tutkimatta.

Oikeuskirjallisuudessa on ihmisoikeustuomioistuimen lailla säätämisen vaatimusta koskevista kannanotoista todettu muun muassa, että täyttääkseen laillisuusvaatimuksen tulee sovellettavalla ihmisoikeuksien rajoituksella olla perusta valtiosisäisessä oikeudessa tai "laissa". Laki on tässä yhteydessä ymmärrettävä aineellisessa pikemminkin kuin muodollisessa mielessä. Näin ollen Suomen osalta ei vain eduskuntalaki vaan myös aseetus voi olla "laki", joskin eduskuntalaki täyttäne paremmin laillisuusvaatimuksen taustalla olevan rule of law -periaatteen Suomen oloissa. Ihmisoikeustuomioistuimen mukaan vakiintuneella oikeuskäytännöllä voi myös muissa kuin common law -maissa olla merkitystä pohdittaessa sitä, onko rajoitus perustunut lakiin. Se, millaista täsmällisyyttä lainsäädännöltä laillisuusperiaate edellyttää, vaihtelee tilanteen mukaan, eikä se sulje pois säännöksiä, jotka antavat jossakin määrin harkintavaltaa viranomaisille. Lain tulee kuitenkin määritellä harkintavallan rajat täsmällisyydellä, joka on olosuhteet huomioon ottaen riittävä. Yleisiä termejä sisältävä säännös voi täyttää tämän vaatimuksen, mikäli oikeuskäytäntö on täsmentänyt sen sisältöä tai mikäli lain soveltaminen tapahtuu tuomioistuimen tiiviissä valvonnassa (Matti Pellonpää: Euroopan ihmisoikeussopimus, 2005, s. 224–225).

3.5 Arvioinnin yleisiä lähtökohtia

Nyt on arvioitavana perimmältään se, missä määrin työnantaja voi määrätä, mitä työntekijä voi kulloinkin kertoa työnantajansa toimintaan liittyvistä omista näkemyksistään. Konkreettisesti kyse on nyt ollut yhtäältä yksityishenkilönä eduskunnan valiokunnassa esiintymisestä kirjalliseen varoitukseen johtaneella tavalla ja toisaalta työtehtäviin aihepiiriltään sinänsä liittyneen mielipidekirjoituksen ennakkotarkastuksesta ja julkaisemiseen puuttumisesta.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännöstä en ole havainnut sellaisia tapauksia, jotka vastaisivat juuri esillä olevia yksittäisiä tapauksia. Sen sijaan on löydettävissä esimerkiksi sellaisia ratkaisuja, joissa on sananvapauden nimissä sallittu työnantajan hyvinkin pitkälle menevä arvostelu tai muunlainen voimakkaan kritiikin esittäminen työnantajan toimintaa kohtaan, kuten esimerkiksi työyhteisössä ilmenneiden epäkohtien esiin nostaminen julkisuudessa – siitäkin huolimatta, että työntekijällä on nimenomaisesti todettu olevan lojaalisuusvelvollisuus työnantajaansa kohtaan. Merkitystä on toisaalta annettu sille, onko arvostelu kohdistettu yleisesti työnantajaan vai henkilökohtaisesti työnantajan yksittäiseen edustajaan, ja

sille, ovatko julkisuudessa esitetyt näkemykset olleet paikkansapitäviä vai perättömiä.

Nyt esillä olleissa yksittäistapauksissa ei kuitenkaan ole kyse siitä, että VTT:n toimenpiteiden taustalla olisi esimerkiksi epäily mielipidekirjoituksen tai asiantuntijalausannon sisällön lainvastaisuudesta. Myöskään kyse ei ole siitä, että työntekijät olisivat esittäneet tai pyrkineet esittämään esimerkiksi loukkaavaa arvostelua työnantajastaan organisaationa tai sen yksittäisiä henkilöitä vastaan. Sen sijaan kyse on yleisestä kiellosta esittää yksityisiä asiantuntijalausuntoja VTT:n toimialaan kuuluvissa asioissa.

Arvioinnin lähtökohta on, että sananvapaus kuuluu jokaiselle, myös virkamiehelle ja valtion viraston työsopimussuhteiselle työntekijälle. Nyt on ollut kyse erityislailla perustetun valtion tutkimuslaitoksen työsopimussuhteisista tutkijoista ja heidän sananvapaudestaan. VTT:n tutkijoilla on sananvapauteen läheisesti kytkeytyvä perustuslaissa niin ikään perusoikeutena turvattu tieteen ja tutkimuksen vapaus. Tämä vapaus on kuitenkin rajoitetumpi kuin yliopistotutkijoilla, koska erityistä tarkoitusta varten perustetun tutkimuslaitoksen lakisääteinen tehtävä jo sinänsä rajoittaa esimerkiksi tutkimuskohteiden valintaa. Toisaalta tällaisen tutkimuslaitoksen tutkijan sananvapauden voidaan mielestäni katsoa olevan juuri tieteen ja tutkimuksen vapaudesta johtuen tietyllä tavalla erityisempää kuin tavallisen virkamiehen tai julkisyhteisön työntekijän sananvapauden. Kyse ei siten ole minkä tahansa työntekijän ja työnantajan suhteesta, vaan tutkijan ja työnantajan suhteeseen voi liittyä erityispiirteitä. Tästä näkökulmasta tutkijan sananvapaudella voidaan mielestäni nähdä olevan yhtymäkohtia etenkin toimittajien sananvapauteen, joka on E uroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännössä saanut erityisen suojatun aseman juuri lehdistölle kuuluvan yhteiskunnallisten asioiden seuranta- ja eräänlaisen valvontatehtävän johdosta.

Toisaalta sananvapaus ei kuitenkaan ole ehdoton, vaan sitä voidaan rajoittaa tietyin edellytyksin. Sananvapaus voidaan siten asettaa sellaisten muodollisuuksien, ehtojen, rajoitusten ja rangaistusten alaiseksi, joista on säädetty laissa ja jotka ovat välttämättömiä demokraattisessa yhteiskunnassa Euroopan ihmisoikeussopimuksen sopimusmääräyksissä tarkoitettujen hyväksyttävien päämäärien saavuttamiseksi. Esimerkiksi virka- tai työtehtäviin tai asianomaisen viraston toimialaan kuuluvissa asioissa virkamieheltä tai työntekijältä voidaan sananvapauden käyttämisessä vaatia tehtävän laadun edellyttämää asianmukaisuutta ja asiallisuutta. Oleellista on myös selvästi erottaa asiayhteydessä se, milloin henkilö toimii yksityishenkilönä ja milloin työnantajansa edustajana.

Valtion viraston työntekijä ei siten ole sananvapauden rajoitusten suhteen muita huonommassa asemassa, eli hänellä on täysimääräinen sananvapaus, jollei muista perusoikeuksista tai työntekijän velvollisuuksista koskevasta riittävän täsmällisestä ja tarkkarajaisesta lainsäädännöstä muuta johdu. Näin ollen julkisyhteisön työntekijän ilmaisuvapauden rajoitusten on

perustuttava eduskuntalakiin. Usein tällaiset rajoitukset perustuvat salassapito- ja vaitiolosäännöksiin. VTT:n työsopimussuhteisia työntekijöitä sitovat työsopimuslain 3 luvun nimenomaiset säännökset salassapidosta.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännön mukaisesti arvioitaessa sitä, onko kysymys sallitusta sananvapauden rajoittamisesta, huomiota on kiinnitettävä ensiksi siihen, perustuuko puuttuminen lakiin. Jos niin on, tämän jälkeen on toiseksi arvioitava, onko puuttumisella pyritty hyväksyttävään tavoitteeseen ihmisoikeussopimuksen 10 artiklan 2 kappaaleessa tarkoitetulla tavalla. Jos tällainen hyväksyttävä tavoite on löydettävissä, tämän jälkeen on vielä kolmanneksi arvioitava, onko puuttuminen ollut välttämätöntä pakottavan yhteiskunnallisen tarpeen vuoksi ja onko se oikeassa suhteessa tavoitteisiinsa.

Vaikka työntekijällä on sananvapaus, hänellä on toisaalta kuitenkin myös lojaalisuusvelvollisuus työnantajaansa kohtaan. Lojaalisuusvelvollisuus ilmenee konkreettisesti työsopimuslain 3 luvusta, jossa säädetään työntekijän velvollisuuksista. Osa velvollisuuksista on lueteltu nimenomaisesti, kun taas osa velvoitteista jää työntekijän yleisiä velvollisuuksia koskevan säännöksen tulkinnan varaan. Tällaista säännöstä, joka on muotoilultaan väljä ja jolla voidaan puuttua työntekijän sananvapauteen, on tulkittava perusoikeusmyönteisesti.

3.6 Kirjallisen varoituksen antaminen

3.6.1 Taustatietoja

Asiaa koskevista tosiseikoista voidaan käytettävissäni olleiden asiakirjojen perusteella todeta, että eduskunnan talousvaliokunta oli käsitellyt 20.5.2010 (ptk 48/2010 vp, §:t 4–6) uusien ydinvoimalaitosten rakentamista. Tarkkaan ottaen kyse oli ollut valtioneuvoston periaatepäätöksestä 6.5.2010 Teollisuuden Voima Oyj:n hakemukseen ydinvoimalaitosyksikön rakentamisesta (asia M 2/2010 vp), valtioneuvoston periaatepäätöksestä 6.5.2010 Posiva Oy:n hakemukseen käytetyn ydinpolttoaineen loppusijoituslaitoksen rakentamisesta laajennettuna (asia M 3/2010 vp) ja valtioneuvoston periaatepäätöksestä 6.5.2010 Fennovoima Oy:n hakemukseen ydinvoimalaitoksen rakentamisesta (asia M 4/2010 vp).

Valiokunta päätti yhdistää edellä lueteltujen asioiden käsittelyyn. Lisäksi valiokunta päätti kuultavaksi kutsuttavista. Näiden joukossa valiokunnan pöytäkirjan mukaan oli Valtion teknillinen tutkimuskeskus VTT sekä erikseen teknologiajohtaja, VTT (uusiutuva energia) ja TkT A, VTT (sähkömarkkinat ja sähkön vienti).

Asiaa käsiteltiin talousvaliokunnassa useana päivänä. A oli valiokunnan pöytäkirjan 51/2010 vp mukaan ollut kuultavana 27.5.2010. Pöytäkirjassa ei todeta VTT:stä hänen kohdallaan mitään, vaan hänen kohdallaan on merkintä: "tekniikan tohtori A, asiakirja B 5 §". Mainitussa pykälässä on

käsitelty yhdistettynä edellä luetellut asiat M 2/2010 vp, M 3/2010 vp ja M 4/2010 vp.

VTT:ssä työskentelevien työsopimuksessa on maininta, että VTT:n työntekijä ei saa antaa yksityistä asiantuntijalausuntoa VTT:n toimintaan kuuluvalta alalta ilman työnantajan lupaa. Määräys koskee sekä kirjallisia että suullisia asiantuntijalausuntoja.

A on minulle toimittamassaan lausumassa kertonut ottaneensa talousvaliokunnassa kuultavana ollessaan esiin erään VTT:n julkisen raportin ristiriitaisuudet suhteessa VTT:n muihin aiheesta tekemiin julkisiin raportteihin. Kyse oli ollut raportista, joka oli ollut keskeisessä roolissa, kun hallitus oli valmistellut ydinvoimaloiden periaatepäätöksiä tuotavaksi eduskuntaan. Hän oli myös kertomansa mukaan ottanut kyseisen raportin puutteita sekä outoja lähtöoletuksia esille julkisesti kirjoittamalla yksityishenkilönä lehtien yleisönosastoille. Edelleen hän oli kommentoinut raporttien tuloksia radiohaastattelussa yksityishenkilönä.

Edelleen asiakirjoista ilmenee, että VTT oli antanut tutkijalle varoituksen, kun asiantuntijana esiintyminen eduskunnassa oli tullut VTT:n tietoon.

3.6.2 Oliko tutkijan sananvapauden puututtu?

Ensinnäkin on kyse siitä, oliko tutkijan sananvapauden puututtu, kun hänelle oli annettu kirjallinen varoitus eräiden lausumiensa vuoksi.

Käytettävissäni olleen aineiston perusteella jää epäselväksi, oliko varoituksen antamiselle ollut myös muita syitä kuin eduskunnan valiokunnassa kuultavana oleminen, ja jos oli, mikä niiden merkitys oli ollut varoituksen antamisessa. Toisin sanoen kyse on siitä, oliko valiokunnassa esiintyminen ollut varoituksen pääasiallinen syy, jolloin varoitus olisi annettu jo tästä syystä. Varoituksessa on kyllä sinänsä tuotu esiin se, että A oli käynyt eduskunnan talousvaliokunnassa ja lisäksi antanut lausuntoja lehdistölle. Sen sijaan VTT:n minulle antamassa selvityksessä varoituksen antamista on perusteltu vain valiokunnassa kuultavana olemisella, kun taas A:n muuhun toimintaan ei ole millään muotoa viitattu.

Toisaalta VTT on korostanut sitä, että VTT ei ollut varoituksen antamisen jälkeen puuttunut A:n yksityishenkilönä allekirjoittamaan yleisönosastokirjoitukseen. A on lausumassaan puolestaan kiinnittänyt huomiota juuri tähän seikkaan ja katsonut VTT:n toiminnan olleen epäjohdonmukaista, koska kyseinen kirjoitus oli rikkonut A:n saaman varoituksen ohjeistusta, jonka rikkomisesta häntä oli uhattu irtisanomisella.

Edellä todetusta tulkinnanvaraisuudesta johtuen arvioin asiaa ensi sijassa siitä näkökulmasta, onko varoituksen antaminen nimenomaan valiokunnassa esiintymisen vuoksi ollut asianmukaista.

Asian arvioinnissa on erityisesti otettava huomioon, loukkaako kirjallisen varoituksen antaminen jokaiselle paitsi perustuslain 12 §:n 1 momentissa myös Euroopan ihmisoikeussopimuksen 10 artiklan 1 kappaleessa turvattua sananvapautta. Vaikka Euroopan ihmisoikeussopimuksessa turvattu sananvapauden suoja muodostaa tämän perusoikeuden toteutumisen arvioinnin minimitason, joka voidaan kansallisella sääntelyllä ylittää, on kirjallisen varoituksen antamista arvioitava myös suhteessa Euroopan ihmisoikeussopimuksen 10 artiklassa taattuun sananvapauden suojaan sellaisena kuin Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on mainittua määräystä tulkinnut oikeuskäytännössään.

Työsopimuslain 7 luvun 2 §:n 3 momentissa säädetään, että työntekijää, joka on laiminlyönyt työsuhteesta johtuvien velvollisuuksiensa täyttämisen tai rikkonut niitä, ei kuitenkaan saa irtisanoa ennen kuin hänelle on varoituksella annettu mahdollisuus korjata menettelynsä. Esillä olevassa tapauksessa kirjallisen varoituksen antaminen siihen liitettyine ohjauksineen vastaisen varalle on ollut sikäli ankara työnjohdollinen toimi, että varoituksen mukaan VTT voi jatkossa päättää työsopimuksen ilman erillistä varoitusta, mikäli asianomainen työntekijä jatkaa työsuhteen mukaisten velvoitteiden vastaista käyttäytymistä. Varoitukseen on siten olennaisena osana liittynyt uhka työsuhteen päättämisestä teon toistuesssa, mikä ilmentää työnantajan vakavaa suhtautumista työntekijän menettelyyn.

Työntekijällä ei näissä oloissa ole ollut mahdollisuutta saattaa saamansa varoituksen laillisuutta tuomioistuimen tutkittavaksi. Asian eteneminen tuomioistuinkäsittelyyn olisi nimittäin edellyttänyt, että työntekijä olisi jatkanut toimintaansa vastoin saamaansa varoitusta ja hänet olisi irtisanottu. Vasta tällöin hänellä olisi ollut mahdollisuus riitauttaa varoituksen laillisuus osana irtisanomisen riitauttamista. Työntekijä olisi siten joutunut kohtuuttomien uhrausten eteen saadakseen sananvapauteensa puuttumisen oikeutus tuomioistuimessa riippumattomasti arvioiduksi.

Edellä todetun perusteella kirjallisen varoituksen antaminen on näissä oloissa ollut työntekijän kannalta kielteinen seuraamus sananvapauden käyttämisestä eli kyseessä on ollut toimenpide, jolla on voimakkaasti puuttuttu tutkijan sananvapauteen.

3.6.3 Perustuiko sananvapauteen puuttuminen lakiin?

Koska sananvapauden rajoittamisen tulee perustua eduskunnan säätämään lakiin, kyse on seuraavaksi siitä, ovatko työnsopimuslain 3 luvun säännökset työntekijän velvollisuuksista ja etenkin 1 §:n toisen virkkeen sisältämä yleisluontoinen säännös työntekijän lojaalisuusvelvollisuudesta sellaisia riittävän täsmällisiä ja tarkkarajaisia säännöksiä, joihin työntekijän sananvapauden rajoittaminen voidaan perustaa.

Valtion viraston työntekijän sananvapauden puuttuminen on perus- ja ihmisoikeuksien yleisten rajoitusedellytysten mukaan mahdollista ainoastaan laissa säädetyllä tavalla. Työsopimussuhteisen työntekijän sananvapauden puuttumista on sen vuoksi arvioitava suhteessa työsopimuslain 3 luvussa säädettyihin työtehtävien hoitoon liittyviin velvollisuuksiin. Työsopimuslain 3 luvun 1 §:n toinen virke, jonka mukaan työntekijän on toiminnassaan vältettävä kaikkea, mikä on ristiriidassa hänen asemassaan olevalta työntekijältä kohtuuden mukaan vaadittavan menettelyn kanssa, on sinänsä muotoilultaan hyvin tulkinnanvarainen. Ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännöstä on toisaalta nähtävissä, että tuomioistuin ei ole aina asettanut kovinkaan tiukkoja kriteerejä sille, milloin puuttumisen on katsottu perustuneen lakiin.

Toisaalta on niin, että mitä vakavampi seuraus työntekijälle voi velvollisuutta koskevan normin rikkomisesta seurata, sitä suurempia vaatimuksia voidaan asettaa normin täsmällisyydelle. Mielestäni jää kysymyksenalaiseksi, voiko työntekijä ennakoida työsopimuslain yleistä lojaliteettivelvollisuutta koskevan säännöksen perusteella, että yksityisten mielipiteiden julkinen esittäminen työnantajan toimialaan kuuluvissa asioissa voisi perustaa syyntöriseanomista edeltävän kirjallisen varoituksen antamiselle.

Ottaen toisaalta kuitenkin huomioon, että työntekijän käyttäytymisvelvoitteista ei ole mahdollista säätää yksityiskohtaisesti ja kun virkamiesten osalta vastaavankaltaista käyttäytymisvelvoitteita koskevaa yleisluonteista sääntelyä on pidetty riittävän täsmällisenä ja tarkkarajaisena sananvapauden puuttumisen näkökulmasta, minulla ei ole perusteita katsoa, että työsopimuslain säännökset eivät täyttäisi niin perustuslain kuin Euroopan ihmisoikeussopimuksenkin lain täsmällisyydelle asettamat vähimmäisvaatimukset.

Näin ollen katson edellä todetun perusteella, että A:n sananvapauden on puuttunut ja että puuttuminen on perustunut lakiin.

3.6.4 Oliko sananvapauden puuttumisen tavoite ollut hyväksyttävä?

Seuraavaksi on arvioitava sitä, onko A:n sananvapauden puuttumisella pyritty hyväksyttävään tavoitteeseen ja jos, niin mikä tuo tavoite on ollut. Kansallisia perusoikeussäännöksiä tulee tulkita yhdenmukaisesti ihmisoikeussopimuksen kanssa niin, että vain ihmisoikeussopimuksen asianomaisten sopimusmääräysten mukaan hyväksyttävät rajoitusperusteet voivat olla vastaavan perusoikeussäännöksen sallittuja rajoitusperusteita. Näin ollen sananvapauden hyväksyttävät rajoitusperusteet on lueteltu tyhjentyvästi ihmisoikeussopimuksen 10 artiklan toisessa kappaleessa.

Puuttumiseen oikeuttavat sallitut poikkeusperusteet tai oikeushyvät, joita puuttumisella voidaan suojata, ovat seuraavat:

- 1) kansallinen turvallisuus

- 2) alueellinen koskemattomuus
- 3) yleinen turvallisuus
- 4) epäjärjestyksen tai rikollisuuden estäminen
- 5) terveyden tai moraalin suojaaminen
- 6) muiden henkilöiden maineen tai oikeuksien turvaaminen
- 7) luottamuksellisten tietojen paljastamisen estäminen
- 8) tuomioistuinten arvovallan ja puolueettomuuden varmistaminen.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännössä on katsottu, että ihmisoikeussopimuksen 10 artiklan 2 kohdassa poikkeusperusteena mainittu "muiden henkilöiden maineen tai oikeuksien turvaaminen" (edellä kohta 6) pätee myös muihin kuin luonnollisiin henkilöihin. Näin olen myös työnantajana toimivan viranomaisen tai liikeyrityksen kaupallista mainetta ja muita intressejä voidaan suojata.

VTT on alustavassa selvityksessään perustellut yksityisten asiantuntijalausuntojen rajoittamista ensinnäkin VTT:n asiakkaiden, yhteistyökumppanien ja VTT:n omien liikesalaisuuksien suojelemisella. Toiseksi tarkoitus on suojella VTT:n luotettavuutta, yrityskuvaa ja imagoa puolueettomana tutkimusorganisaationa. Kolmanneksi yksityiset asiantuntijalausunnot on liitetty kilpailevan liiketoiminnan kieltoon ja sivutoimiin. VTT:n varsinaisessa selvityksessä on korostunut se, että VTT:n työsopimuksissa oleva yksityistä asiantuntijalausuntoa koskeva lupamenettely johtuu nimenomaan työsopimuslain mukaisesta työnantajan oikeudesta kieltää työntekijän kilpaileva toiminta. Selvityksessä on tuotu esiin myös se, että kolmannes viraston rahoituksesta tulee tutkimuksia tilaavilta asiakkailta, jolloin kyse on myös viraston liiketaloudellisista intresseistä.

Sikäli kuin asiassa on korostettu sitä, että VTT on puolueeton ja voittoa tavoittelematon asiantuntijaorganisaatio, joka toimii asiakkaisiinsa nähden riippumattomasti, tätä riippumattomuutta ja puolueettomuutta on nyttemmin korostettu lain tasolla (1.12.2010 voimaan tulleen Teknologian tutkimuskeskus VTT:stä annetun lain (953/2010) 1 §). Asiassa on korostunut myös se, että VTT:n koko toiminta tapahtuu käytännössä liiketoiminnan ehdoin, jolloin kyse on myös sen liiketaloudellisista intresseistä ja niiden suojaamisesta.

Sananvapauden puuttuminen ihmisoikeussopimuksen tarkoittamalla tavalla on mahdollista myös salassa pidettävien tietojen suojaamiseksi. Asiassa ei kuitenkaan ole edes väitetty, että A olisi eduskunnan valiokunnassa esiintyessään ilmaissut salassa pidettäviä tietoja. Sen sijaan käytettävissäni olleesta aineistosta ilmenee päinvastoin, että salassapidon suhteen VTT:ssä ei ole ollut ongelmia, ja työntekijät ovat olleet hyvin tietoisia tällaisista velvoitteistaan. Kyse onkin ennen muuta työntekijän oikeudesta kommentoida työnantajan tutkimusraporttien muodossa julkistamaa julkista tietoa.

Edellä todetun perusteella sananvapauteen puuttumiseen on sinänsä löydettävissä ihmisoikeussopimuksessa mainittu peruste eli VTT:n kaupallisen maineen suojaaminen, joskin on mielestäni kuitenkin kyseenalaista, onko tuo peruste esillä olevissa oloissa ollut perimmältään hyväksyttävä. Asian jonkinasteisen tulkinnanvaraisuuden vuoksi katson aiheelliseksi arvioida asiaa vielä sananvapauteen puuttumisen välttämättömyyden näkökulmasta.

3.6.5 Oliko sananvapauteen puuttuminen ollut välttämätöntä?

Yhtäältä sananvapaus ja siihen läheisesti nyt liittyvä tieteen ja tutkimuksen vapaus ja toisaalta työntekijän lojaliteettivelvollisuus eivät ole yhteismitallisia, koska ensiksi mainitut oikeudet on turvattu perustuslaissa, kun taas jälkimmäinen velvollisuus perustuu tavallisen lain säännökseen. Toisaalta lojaliteettivaatimus on kuitenkin sellainen lakiin perustuva velvoite, joka sinänsä täyttää perusoikeuksiin puuttumiselta edellytetyn lailla säätämisen vaatimuksen. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen sananvapautta koskevassa ratkaisukäytännössäkin on tuotu esiin se, että vaikka sananvapaus on olemassa myös työpaikoilla, työntekijän tulee osoittaa työnantajaansa kohtaan lojaalisuutta, pidättyvyyttä ja harkintakykyä.

Kyse on tästä näkökulmasta nyt siitä, onko eduskunnan valiokunnassa esiintyminen mennyt liian pitkälle ottaen huomioon tutkijan asema VTT:ssä ja siihen liittyvä lojaalisuusvelvollisuus, ja toisaalta siitä, onko kirjallinen varoitus ollut suhteellisuusperiaatteen mukainen seuraamus tästä toiminnasta.

Edellä todetusta näkökulmasta asiassa on mielestäni huomionarvoista se, että VTT:n asiaa koskevien toimintaohjeiden kohta 7 rajoittaa työntekijän oikeutta yksityisten asiantuntijalausuntojen antamiseen erittelemättä kuitenkaan sitä, mitä yksityisellä asiantuntijalausunnolla tarkoitetaan. Epäselväksi siten jää, onko toimintaohjeella tarkoitus rajoittaa työntekijän mielipiteen ilmaisemista yksityisenä kansalaisena julkisuudessa tai viranomaisessa vai viitataan asiantuntijalausunnolla lähinnä VTT:n toimialalla tapahtuvaan kilpailevan toiminnan kaltaisiin tilanteisiin.

Edelleen totean, että puheena oleva tutkija ei käytettävissäni olleen aineiston perusteella ole toiminut johtavassa asemassa, joten hän ei tätä kautta itsestään selvästi ole samaistunut VTT:hen samalla tavalla kuin esimerkiksi viraston johtoon kuuluvat tahot, jotka tavallisesti edustavat VTT:tä esimerkiksi julkisuudessa. Hän ei myöskään ollut kuultavana sellaisista asioista, joiden parissa hän oli VTT:ssä työskennellyt. Käytettävissäni olleesta aineistosta ilmenee edelleen, että A oli nimenomaisesti ja selkeästi tehnyt valiokuntaan nähden tietäväksi, että hän tulisi esiintymään siellä yksityishenkilönä eikä VTT:n edustajana. Tätä kuvastaa yhtäältä se, että hän oli pyytänyt saada alun perin työpaikalleen saamansa kuulemiskutsun uudelleen kotiosoitteeseensa, ja toisaalta se, että hän oli valiokunnassa esityk-

sensä aluksi vielä erikseen korostanut esiintyvänsä yksityishenkilönä. Se, että valiokunnan pöytäkirjassa, jossa oli lueteltu tahot, joita valiokunnan oli tarkoitus kuulla, A oli yhdistetty VTT:hen, ei ole ollut A:n päätäntävällässä. Totean myös, että toisessa pöytäkirjassa A:n nimen yhteydessä eienää ollut mainittu mitään VTT:stä.

Tutkijoiden rooliin kuuluu luontevana osana osallistua yhteiskunnalliseen keskusteluun. Kutsu tulla kuultavaksi asiantuntijana eduskunnan valiokunnassa on eräs tärkeä osa tällaiseen keskusteluun osallistumisesta. Valiokunnassa kuultavaksi tuleminen on demokraattisessa yhteiskunnassa erittäin merkityksellinen tehtävä. Kyse on eduskunnan lainsäädäntövallan käytön ja demokratian tärkeästä tukemisesta. Lainsäädännön laadun kannalta on välttämätöntä, että mahdollisimman monipuoliset näkemykset tulevat lainsäätäjän tietoon ja huomioon otettavaksi. Lähtökohdan tulee olla, että eduskunta saa kaiken päätöksentekoon tarvitsemansa tiedon.

Edellä todetun perusteella lähdän siitä, että eduskunnan valiokunnan kutsusta ei tule kieltäytyä kuin erityisen perustellusta painavasta syystä. Asianmukaisena en voi pitää sitä, jos kuultavaksi tuleminen estyy vain sen vuoksi, että työnantaja vetoaa työntekijän lojaalisuusvelvollisuuteen.

Tutkijaan oli sovellettu työoikeudellisesti raskasta seuraamusta hänen esiinnyttyään valiokunnassa asiantuntijana. Varoituksen mukaan vastaava käytös voi nimittäin johtaa työsuhteen irtisanomiseen. Näin ollen työnantaja oli pitänyt valiokunnassa esiintymistä hyvin vakavana työsopimuksen ehtojen rikkomisena. Kirjallinen varoitus on tässä tapauksessa ollut myös siinä mielessä rankka seuraamus, että A:lla ei ole ollut mahdollisuutta saattaa sitä tuomioistuimen tai muun riippumattoman lainkäyttöelimen tutkittavaksi säännönmukaisessa järjestyksessä. Tällainen seuraamus on myös ollut omiaan ehkäisemään muita työntekijöitä ylipäätään käyttämästä sananvautta.

Totean myös, että A:n saama varoitus on väistämättä omiaan jättämään VTT:n ylle epämääräisen varjon siinä, miten VTT suhtautuu eduskunnan esittämiin kutsuihin tulla kuultavaksi valiokunnassa. Eduskunnan harkinnassa nimittäin on se, keitä se haluaa kutsua kuultavaksi, joko organisaation edustajana tai yksityishenkilönä. Valiokunta oli halunnut kuulla nimenomaisesti myös A:ta siitäkin huolimatta, että hän oli ilmoittanut voivansa esiintyä vain yksityishenkilönä. Näin ollen eduskunnan selvä tahto on ollut kuulla VTT:n virallisten edustajien ohella myös sen yksittäistä nimeltä mainittua työntekijää. Antamalla varoituksen A:lle VTT on mielestäni osoittanut perin kyseenalaista suhtautumista eduskunnan nimenomaiseen kuulemis-tahtoon. Näissä oloissa jää mielestäni vaille ratkaisevaa merkitystä se, että A oli toiminut asiasta työnantajalleen ennalta ilmoittamatta.

A oli ollut eduskunnassa kuultavana valiokunnan käsitellessä ydinvoima-asiaa. Asian yhteiskunnallinen merkitys on siten ollut erittäin suuri. Ihmisoi-keustuomioistuimen ratkaisukäytännön mukaan ihmisoikeussopimuksen

10 artikla ei juurikaan anna mahdollisuuksia rajoittaa keskustelua julkista mielenkiintoa omaavista kysymyksistä. Tällöin sananvapauteen puuttumisen kynnyks nousee hyvin korkeaksi, ja on vaikea nähdä, miten tämänkaltaiseen keskusteluun osallistumisen rajoittaminen voisi olla välttämätöntä demokraattisessa yhteiskunnassa ottaen huomioon myös sen, että tällaiseen keskusteluun osallistumista voidaan pitää yleisemminkin luontevana osana tutkijoiden roolia. Olisi myös tieteen ja tutkimuksen vapauden kannalta ongelmallista, jos lojaalisuusvelvollisuus estäisi tutkijaa julkisesti arvioimasta toisten tekemien tutkimusten menetelmiä, aineistoja ja johtopäätöksiä.

Edelleen asian arvioinnissa on otettava huomioon se, että sananvapauden käyttöön liittyy myös velvollisuuksia ja vastuita, sekä se, onko viranomaisen ja missä määrin kärsinyt vahinkoa sen johdosta, että A oli esiintynyt eduskunnan valiokunnassa. VTT ei ole erikseen yksilöinyt, millaista vahinkoa nimenomaan A:n yksittäinen valiokunnassa esiintyminen on sille aiheuttanut. Toisaalta VTT on käsitykseni mukaan kuitenkin lähtenyt siitä, että sen maine riippumattomana ja puolueettomana tutkimuslaitoksena voi yleisesti ottaen kärsiä, jos sen yksittäiset työntekijät esiintyvät julkisuudessa omin päin tavalla, joka jättää vaikutelman siitä, että esiintymisessä on kyse viraston virallisesta kannanotosta.

VTT on valtion virasto, jonka tehtävä on toimia riippumattomana ja puolueettomana asiantuntijaorganisaationa. On mielestäni tärkeää, että yleisö ja VTT:n asiakkaat voivat luottaa viraston tuottaman asiantuntijatiedon riippumattomuuteen ja puolueettomuuteen. Tässä mielessä voidaan ajatella, että tutkimustulosten uskottavuus kärsii, jos VTT:hen yhdistettävissä oleva henkilö arvioi niitä julkisuudessa kriittisesti, kuten nyt oli tehty. Toisaalta olakseen riippumaton, puolueeton ja tätä kautta uskottava tutkimuslaitos VTT:n julkaisemien tutkimusten on oltava sellaisia, että ne kestävät kriittisen tarkastelun myös julkisuudessa, vaikka kritiikin esittäjä olisi viraston oma työntekijä. Mielestäni on yleisen edun mukaista, että VTT:n julkisista tutkimuksista käydään keskustelua, koska tällainen keskustelu voi tuoda esiin mahdollisia tutkimustoiminnan tai siinä tehtyjen johtopäätösten epäkohtia ja siten palvella yhteiskunnallista keskustelua ja päätöksentekoa.

Toisaalta ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännön mukaan sananvapauteen puuttumisen asianmukaisuutta arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota myös sananvapauttaan käyttävän henkilön omiin motiiveihin. Esimerkiksi henkilökohtaisen kaunan tai hyödyn tavoittelun ei ole katsottu voivan oikeuttaa kovin korkeaa suojan tasoa. Nyt esillä olevassa asiassa ei ole ilmennyt mitään perusteita sen tueksi, että tutkijan esiintymisen taustalla olisi ollut edellä kuvatun kaltaisia motiiveja.

Mielestäni on myös vaikea nähdä, miten eduskunnassa esitetty asiantuntijalausunto yksittäisessä joskin erittäin tärkeässä asiassa olisi voinut laajemmin vaikuttaa VTT:n maineeseen riippumattomana asiantuntijaorgani-

saationa ottaen huomioon myös se, että valiokunnassa oli kuultu myös VTT:n edustajia nimenomaan tässä ominaisuudessaan.

Yhteenvetona totean, että sananvapauden puuttumisen välttämättömyyttä ja oikeasuhtaisuutta arvioitaessa työntekijän näkökulmasta ovat mielestäni olennaisia ainakin seuraavat seikat:

- 1) A oli ollut eduskunnan valiokunnan henkilökohtaisesti kutsumana paikalla
- 2) A oli tehnyt valiokunnalle selväksi, että hän esiintyi yksityishenkilönä eikä VTT:n edustajana
- 3) kyse on ollut yhteiskunnallisesti erittäin merkittävän asian käsittelystä eduskunnassa
- 4) asiassa ei ole edes väitetty, että A olisi rikkonut salassapitovelvollisuuttaan
- 5) asiassa ei ole ilmennyt perusteita sen tueksi, että A:n tarkoitus olisi ollut vahingoittaa lausumillaan VTT:tä esimerkiksi sen johdosta, että hän olisi tavoitellut henkilökohtaista hyötyä tai kantanut kaunaa työnantajansa kohtaan tai että hänellä olisi ollut muita salaisia motiiveja
- 6) kuultavana olemisessa ei ole voinut olla kyse VTT:n kanssa kilpailevasta liiketoiminnasta
- 7) VTT:n asiaa koskevat ohjeet ovat tulkinnanvaraiset siinä, mitä yksityisellä asiantuntijalausunnolla tarkoitetaan ja
- 8) kirjallista varoitusta sananvapauden käytöstä voidaan pitää vakavana seurauksena siihen nähden, että vastaavaa toimintaa työnantaja piti jatkossa irtisanomisen perusteena eikä työntekijällä ollut mahdollisuutta saattaa varoituksen laillisuutta säännönmukaisessa järjestyksessä tuomioistuimen tai muun riippumattoman lainkäyttöelimen arvioitavaksi.

Työnantajan näkökulmasta kyse on puolestaan ollut ennen muuta yleisesti VTT:n maineen ja intressien suojaamisesta. Vaikka tällaisten intressien olemassaolo ja niiden suojaamisen tarve on ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännössä tunnustettu, niitä ei toisaalta kuitenkaan ole pidetty niin vahvoina, että ne automaattisesti voisivat mennä työntekijän sananvapauden edelle.

Edellä lueteltuja näkökohtia on siten arvioitava toisiinsa nähden siitä näkökulmasta, onko VTT:n uskottavuus ja maine riippumattomana ja puolueettomana tutkimuslaitoksena vaarantanut, ja jos niin millä tavoin, sen johdosta, että VTT:n yksittäinen tutkija oli yksityishenkilönä suhtautunut kriittisesti VTT:n virallisen kannan mukaisesti tutkimuksiin eduskunnassa kuultavana ollessaan.

Kun VTT:ssä ei ollut ennen kirjallisen varoituksen antamista riittävästi arvioitu työntekijän sananvapauden suhdetta työntekijän lojaalisuusvelvollisuuden eikä otettu huomioon muitakaan edellä esitettyjä asian arvioinnissa olennaisia seikkoja, VTT ei ole osoittanut sananvapauden puuttumisen olleen suhteellisuusperiaatteen mukaisesti oikeasuhtaista ja välttämätöntä demokraattisessa yhteiskunnassa ottaen huomioon myös sen, että julkisen

vallan on perustuslain 22 §:n mukaan turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Tässä yksittäistapauksessa on mielestäni jääty varsin etäälle oikeudenmukaisesta tasapainosta yhtäältä työntekijän sananvapauden ja toisaalta VTT:n omien intressien välillä.

3.6.6 Johtopäätös

Edellä todetun perusteella katson VTT:n loukanneen A:lle kuuluvaa perus- ja ihmisoikeutena turvattua sananvapautta ja menetelleen siten E uroopan ihmisoikeussopimuksen 10 artiklan ja perustuslain 12 §:n vastaisesti. Toimenpiteeni ilmenee kohdassa 4.

3.7 Mieliopidekirjoitukseen puuttuminen

3.7.1 Taustatietoja

Asian taustoista ilmenee käytettävissäni olleista asiakirjoista, että esillä oleva tapaus liittyi VTT:n Vapon toimeksiannosta tekemiin laskelmiin turpeen käytöstä liikennepolttoaineen valmistuksessa. Helsingin Sanomat oli haastatellut VTT:n tutkimusprofessoria, joka oli kertonut haastattelussa Vapon käyttämistä vääristä oletuksista. Tästä seurasi Vapon yleisönosastokirjoitusvastine, jonka oli allekirjoittanut Vapon puolesta aiemmin VTT:n toimialajohtajana toiminut henkilö. Tähän kirjoitukseen VTT:n erikoistutkija B olisi halunnut esittää vastineensa Helsingin Sanomien yleisönosastolla.

B oli keskustellut kirjoitusluonnoksesta muutamien tutkijakollegoidensa ja silloisen esimiehensä kanssa saaden luonnoksesta sisällöllistä palautetta. Esimies oli vielä pyytänyt B:tä toimittamaan käsikirjoituksen teknologiajohtajalle, joka oli vastannut B:lle seuraavasti:

"Olemme sopineet, että yritämme rauhoittaa tilannetta ja tulemme julkisuuteen, kun on uusia tuloksia kerrottavana. En pidä hyvänä, että VTT jatkaa tätä keskustelua varsinkaan hesarissa. Tällä saadaan myrskyyn lisää vauhtia, kun tilannetta pitää rauhoitella. Faktat ovat sinänsä kohdallaan. Tämä vaatii myös viestinnän kommentoinnin, sillä juttu on yleisönosastossa, se on VTT:läisen tekemä. Näitä tilanteita on ollut mm. tuulipuolella."

Tuossa vaiheessa asiakassuhde Vapoon oli ollut varsin tulehtunut, minkä lisäksi asiaan oli lähiaikoina ollut tulossa lisää eräiden muiden tahojen tuottamaa tietoa. Näistä syistä VTT ei ollut halunnut asiakassuhteeseen liittyvää asiaa enää enempää julkisuuteen.

VTT ei ollut pitänyt hyvänä keskustelun jatkamista lehtien palstoilla siitäkään huolimatta, että B:n kirjoitusluonnos oli sinänsä sisältänyt asiaan teknistä selvitystä, ei sen sijaan asiakassuhteeseen liittyntä kommentointia. Koska kyseinen tutkija oli ollut hyvin tunnettu VTT-läiseksi energiatutkimuksen piirissä ja Vapossa hänen nimissään oleva kirjoitus Helsingin Sanomien yleisönosastolla olisi VTT:n käsityksen mukaan todennäköisesti tullut VTT:n kannanotoksi asiassa ja se olisi näin vahingoittanut edelleen asiakassuhdetta.

Nyt esillä olevassa tapauksessa kyse on siten ollut VTT:n tutkimuksen kritisoinnista ja tähän kritiikkiin reagoimisesta.

3.7.2 Kannanotto

Nyt esillä olevassa asiassa on kyse siitä, että VTT:n tutkijan laatiman ja yksityishenkilönä ilman viittausta VTT:hen julkaistavaksi aiotun yleisön-osastokirjoituksen luonnoksen oli ennakkoon lukenut hänen työnantajansa edustaja. Tutkijan oli tällöin annettu ymmärtää, että kirjoituksen julkaiseminen ei ollut sopivaa.

Toisaalta työnantajan edustajan eli silloisen teknologiajohtajan vastauksessa B:lle ei sinänsä ollut nimenomaisesti kielletty B:tä julkaisemasta kirjoitusta tai tuotu esiin, mitä siitä mahdollisesti voisi B:lle seurata, jos hän joka tapauksessa olisi julkaissut kirjoituksensa. Asiassa jääkin lähinnä arvailujen varaan, mitä olisi tapahtunut, jos B olisi kaikesta huolimatta julkaissut kirjoituksensa. Edellä käsitellystä A:n tapauksesta ei nimittäin voida tehdä juuri minkäänlaisia johtopäätöksiä tämän tapauksen suhteen. Tämä johtuu ensinnäkin ajallisesta erosta. A:lle varoitus annettiin vasta noin kaksi vuotta nyt esillä olevien tapahtumien jälkeen. Toiseksi varoitus annettiin julkisuudessa esitetyistä lausunnoista ja eduskunnan valiokunnassa esiintymisestä, kun taas nyt on ollut kyse yhdestä yksittäisestä mielipidekirjoituksesta. Kolmanneksi työnantaja ei ollut puuttunut A:n toimintaan varoituksen antamisen jälkeen, vaikka A oli jatkanut kirjoitteluaan lehdissä.

Etenkin tutkijayhteisössä on mielestäni sinänsä luontevaa, että julkaistavaksi aiotuista kirjoituksista käydään ennakolta keskustelua ja teksteistä pyydetään sisällöllisiä kommentteja kollegoilta ja esimiehiltä. Tämä ei sinänsä ole sananvapauden näkökulmasta ongelmallista, kun se perustuu kirjoituksen laatijan oma-aloitteisuuteen. Nytkin käsikirjoitusluonnoksen käsittely oli VTT:ssä edennyt eräänlaisena vuoropuheluna B:n pyydettyä siitä kommentteja muutamilta tutkijakollegoiltaan ja silloiselta esimieheltään, joka niin ikään oli suhtautunut kirjoitukseen myönteisesti.

Sen sijaan teknologiajohtajan vastauksessa B:lle oli mielestäni kuitenkin ollut kyse ennen muuta työnantajan edustajan näkemyksestä julkaisemisen suhteen, vaikka vastauksessa oli esitetty myös sisällöllistä kommentointia. Koska luonnoksen luetuttaminen tällä tavoin ennakkoon esimiehellä eimielestäni nyt ollut perustunut ainakaan täysin aitoon vapaaehtoisuuteen vaan nimenomaan VTT:n asiasta antamiin ohjeisiin, Esimiehen kommentit on perustellusti voitu ymmärtää myös työnantajalle kuuluvan direktio-oikeuden eli määräämisvallan käyttämiseksi. Tämän vuoksi on ollut inhimillisesti täysin ymmärrettävää ja luonnollista, että esimiehen näkemyksellä oli nyt ollut huomattava merkitys siitä huolimatta, että hän ei ollut sähköpostivastauksensa sanamuodon perusteella nimenomaisesti kieltänyt B:tä julkaisemasta kirjoitustaan. Näin ollen nimenomaan esimiehen suhtautuminen asiaan työnantajan edustajana oli johtanut siihen, että B oli luopunut aikeestaan

julkaista kirjoituksensa. Koska sananvapauteen kuuluu, että tämän vapauden käyttöön ei lähtökohtaisesti saa puuttua sen paremmin etu- kuin jälkikäteenkään, kyse on nyt perimmältään ollut ennakkosensuurin eli ennakkotarkastuksen kiellon piiriin tulevasta menettelystä.

Edellä todetun perusteella katson, että B:n sananvapauteen oli puututtu.

Toisaalta sananvapauteen puuttumisen voidaan kuitenkin katsoa perustuneen työntekijän velvollisuuksia yleisellä tasolla määrittäviin työsopimuslain säännöksiin (ks. edellä 3.6.3). Sananvapauteen puuttumiselle on myös löydettävissä perusoikeusjärjestelmän näkökulmasta hyväksyttävä peruste, kun kyse on ollut nimenomaan VTT:n asiakassuhteen vaalimisesta eli työnantajan oikeuksien ja etujen suojaamisesta. Näin ollen lähemmin arvioitavaksi jää, oliko sananvapauteen puuttuminen ollut välttämätöntä ja oikeasuhtaista.

Koska VTT on valtion tutkimuslaitos, on tärkeää, että yleisö luottaa sen tarjoaman palvelun eli tutkimuksen laatuun. Siten VTT:lle itselleen olisi mielestäni voinut olla etua siitä, että julkisuudessa sen tekemästä tutkimuksesta esitettyyn kritiikkiin olisi vastattu avoimen julkisen keskustelun puitteissa. Jos julkisuudessa kyseenalaistetaan VTT:n tutkimustuloksia, asianomaisten tutkimusten aihepiireihin perehtyneillä tutkijoilla voidaan katsoa olevan hyvät edellytykset itse selventää ja oikoa mahdollisia virhekäsityksiä. Mielestäni tätä voidaan pitää jopa tärkeämpänä kuin tarvetta suojella valtion tutkimuslaitoksen kaupallista mainetta ja etua ottaen huomioon sen, että VTT on lain mukaan kuitenkin voittoa tavoittelematon riippumaton ja puolueeton asiantuntijaorganisaatio. Mielestäni voidaan perustellusti jopa kysyä, edistääkö VTT:n puolueettomuutta ja riippumattomuutta se, että sinänsä sisällöltään asianmukaisen vastineen esittäminen VTT:n asiakkaan edustajan julkisuudessa esittämään arvosteluun estetään vain asiakassuhteen tulehtumisen ja ehkä mahdollisen menettämisen pelossa. Onko VTT silloin asiakkaisiinsa nähden riippumaton tutkimuslaitos?

Nyt tulee lisäksi vielä arvioida muun muassa sitä, missä asemassa asianomainen tutkija oli ollut. Ensiksi käsiteltyyn tapaukseen verrattuna olosuhteet ovat nyt olleet erilaiset. Varoitukseen johtaneessa tapauksessa tutkija oli esiintynyt yksityishenkilönä asiassa, jonka parissa hän ei varsinaisesti ole työskennellyt VTT:ssä. Nyt sen sijaan tutkimus, johon julkisuudessa esitetty kritiikki oli kohdistunut, oli liittynyt tutkijan omaan ydinosaamisalueeseen. Hänellä voidaan siten arvioida olleen myös henkilökohtaista ammatillista intressiä vastata kirjoitukseen. Hänen voidaan myös arvioida ainakin jossakin määrin samaistuvan työnantajaansa ainakin niiden tahojen silmissä, jotka tuntevat hänet ja hänen erityisosaamisalueensa. Sen sijaan suuren yleisön näkökulmasta en pidä tätä kovin todennäköisenä. Toisaalta kyse ei selvästikään ole ollut henkilökohtaisen edun tavoittelusta tai kaunasta työnantajaa kohtaan, vaan aidosta ammatillisesta halusta oikaista julkisuudessa esitettyjä väitteitä.

Työnantajan edustaja ei nyt ole edes väittänyt, että B:n mielipidekirjoitusluonnoksessaan esittämät näkemykset olisivat olleet perusteettomia. Päinvastoin hänen havainnoilleen oli ollut riittävästi tosiasiaperusteita. Teksti oli ollut sävyiltään asiallista ja maltillista eikä B ollut esittänyt henkilökohtaisia syytöksiä ketään nimettyä henkilöä vastaan. Myöskään B:n vilpittömyyttä mieltä ei ole asiassa riitautettu.

VTT:n harkinnassa on sinänsä ollut, haluaako se virastona jatkaa julkista keskustelua lehdistössä aiheesta. Punnittuani keskenään eri intressejä ja B:n velvollisuuksia työntekijänä johtopäätökseni on, että esillä olevan kaltainen VTT:n yksittäisen tutkijan sananvapauden rajoittaminen yksityishenkilönä ei olisi ollut välttämätöntä demokraattisessa yhteiskunnassa.

Edellä todetun perusteella katson, että B:n sananvapautteen oli puututtu ilman riittäviä perusteita. Tapaus poikkeaa nyt kuitenkin edellä kohdassa 3.6 käsitellystä asiasta siinä, että tutkijalle ei ollut koitunut asiassa samantapaisia tosiasiallisia työnjohdollisia seuraamuksia. Toimenpiteeni ilmenee kohdassa 4.

3.8 VTT:n ohjeista yleisesti

Sinänsä minulla ei ole aihetta puuttua siihen, että VTT on työnantajana laatinut sisäisiä toimintaohjeita, joilla pyritään konkretisoimaan työntekijän velvollisuuksia koskevien tulkinnanvaraisten säännösten sisältöä. On myös sinänsä selvää, että yleisiksi tarkoitetuilla ohjeilla ei ole mahdollista ohjeistaa työntekijöitä kaikkien yksittäisten esiin tulevien tilanteiden varalle.

Vaikka sananvapautta ei oikeudellisesti sitovalla tavalla sinänsä voida rajoittaa pelkillä viraston sisäisillä ohjeilla, tällaisten ohjeiden tosiasiallinen merkitys on kuitenkin huomattava. Niiden voidaan perustellusti arvioida kuvaavan työnantajan näkemystä sallitusta toiminnasta työsuhteessa. Tämän vuoksi ne ohjaavat merkittäväällä tavalla yksittäisen työntekijän arviota myös siitä, mikä on sallittua sananvapauden käyttämisestä työsuhteessa. Yleisen elämäkokemuksen valossa kovin moni tuskin haluaa vaarantaa työsuhdettaan ryhtymällä periaatteellisista syistä toimimaan tietoisesti vastoin vääräksi kokemiaan ohjeita.

Sikäli kuin tämänkaltaisia ohjeita laaditaan, ne eivät saa olla ristiriidassa perusoikeuksien kanssa, minkä lisäksi niiden tulee olla riittävän täsmällisiä ja tarkkarajaisia. Ohjeita laadittaessa tulisi huolellisesti arvioida työntekijän sananvapauden ja lojaalisuusvelvollisuuden suhdetta jo siitäkin syystä, että julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Tähän kuuluu sen lisäksi, että julkinen valta pidättäytyy puuttumasta perusoikeuksiin, myös se, että perusoikeuksia edistetään aktiivisin toimenpitein. Sellaisten työnantajan sisäisten ohjeiden laatiminen, jotka voivat esimerkiksi tulkinnanvaraisuutensa vuoksi tosiasiasa – vaikka tahat-

tomastikin – johtaa sananvapauden kaventumiseen, on ristiriidassa perusoikeuksien edistämismääräyksen kanssa.

Ohjeiden täsmällisyyden ja tarkkarajaisuuden eli yksiselitteisyyden vaatimusta korostaa se, että ohjeiden vastaisen menettelyn johdosta annetusta varoituksesta ei ole pääsyä tuomioistuimeen. Tällöin ohjeistuksella voi olla tosiasiallisesti merkittävä työntekijöiden toimintaa hillitsevä vaikutus.

VTT:n asiaa koskevien toimintaohjeiden kohdan 7 ongelma on mielestäni siinä, että se rajoittaa työntekijän oikeutta yksityisten asiantuntijalausuntojen antamiseen erittelemättä kuitenkaan sitä, mitä yksityisellä asiantuntijalausunnolla tarkoitetaan. Epäselväksi siten jää, onko toimintaohjeella tarkoitus rajoittaa työntekijän mielipiteen ilmaisemista yksityisenä kansalaisena julkisuudessa tai viranomaisessa vai viitataan asiantuntijalausunnolla lähinnä VTT:n toimialalla tapahtuvaan kilpailevan toiminnan kaltaisiin tilanteisiin. Ohjeesta ei myöskään ole pääteltävissä, että sen taustalla olisi riittävä sananvapauden ja lojaliteettiperiaatteen välisen suhteen punninta. Sen sijaan vaikuttaa vahvasti siltä, että ohjeet on laadittu ensi sijassa työnantajan oikeuksien ja työntekijän velvollisuuksien näkökulmasta.

Edellä todetuista lähtökohdista ohjetta ei mielestäni siten voida nykyisellään pitää asianmukaisena.

Tehtäväni ei nyt kuitenkaan ole ottaa yksityiskohtaisesti kantaa siihen, millaiset VTT:n ohjeiden tulisi olla. Sen sijaan kiinnitän VTT:n huomiota edellä esittämiini yleisiin näkökohtiin.

4 TOIMENPITEET

Valtion teknillinen tutkimuskeskus VTT (nykyinen Teknologian tutkimuskeskus VTT) on edellä kohdissa 3.6 ja 3.7 käsitellyissä tapauksissa loukannut kahdelle työntekijälleen (A ja B) kuuluvaa perus- ja ihmisoikeutena turvattua sananvapautta ja menetellyt siten Euroopan ihmisoikeussopimuksen 10 artiklan ja perustuslain 12 §:n vastaisesti.

Se, että kyse on nyt ollut perusoikeuden loukkauksesta, jota varsinkin A:n tapauksessa on mielestäni pidettävä vakavana, on otettava moitearviossa huomioon menettelyn moitittavuutta lisäävänä tekijänä.

Yksittäisten työnantajan edustajien toiminnan osalta olen ottanut moitearviossani huomioon sen, että heidän menettelyään ovat ohjanneet jo pitkään samansisältöisinä voimassa olleet VTT:n sisäiset ohjeet, minkä lisäksi he olivat ennen toimenpiteitään olleet yhteydessä työnantajan juridis- ta osaamasta edustavaan tahoon. Kysymys on siten ollut ennemminkin VTT:n pitkään jatkuneen toimintakulttuurin ilmentymästä kuin yksittäisten työnantajan edustajien virhearvioinnista.

Edellä todetun perusteella annan eduskunnan oikeusasiamiehestä annetun lain 10 §:n 1 momentin nojalla nykyiselle Teknologian tutkimuskeskus VTT:lle huomautuksen vastaisen varalle edellä kohdassa 3.6 selostetusta lainvastaisesta menettelystä. Samalla saatan tutkimuskeskuksen tietoon edellä kohdassa 3.7 esittämäni käsityksen. Lisäksi kiinnitän tutkimuskeskuksen huomiota edellä kohdassa 3.8 esittämiini näkökohtiin.

Vielä katson aiheelliseksi esittää seuraavaa.

Erityisesti varoituksen antamisessa sananvapauden käytön johdosta on ollut kyse ihmisoikeussopimuksen 10 artiklan ja perustuslain 12 §:n vastaisesta menettelystä. Euroopan ihmisoikeussopimuksen 13 artiklan mukaan jokaisella, jonka tässä yleissopimuksessa tunnustettuja oikeuksia ja vapauksia on loukattu, on oltava käytettävissään tehokas oikeussuojakeino kansallisen viranomaisen edessä siinäkin tapauksessa, että oikeuksien ja vapauksien loukkauksen ovat tehneet virantoimituksessa olevat henkilöt.

Työsopimuslaissa ei ole säädetty menettelyä, jolla kirjallisen varoituksen asianmukaisuus olisi sananvapauden puuttumisen näkökulmasta mahdollista saattaa työsuhteen vielä jatkuessa säännönmukaisessa järjestyksessä tuomioistuimen tai muun riippumattoman lainkäyttöelimen arvioitavaksi. Tästä näkökulmasta varoituksen saaneella henkilöllä ei ole käytettävissään tehokasta oikeussuojatietä.

Vahingonkorvausoikeuden näkökulmasta totean puolestaan, että vahingonkorvauslain 5 luvun 6 §:n 1 momentin 4-kohdan mukaan oikeus korvaukseen loukkauksen aiheuttamasta kärsimyksestä on sillä, jonka ihmisarvoa on tahallaan tai törkeästä huolimattomuudesta vakavasti loukattu muulla, 1–3 kohdassa tarkoitettuihin loukkauksiin verrattavalla tavalla. Voimassa olevan vahingonkorvauslain mukainen korvausvastuu on niin pitkälti rajoitettua, että sääntelyn ei voi sanoa tarjoavan tehokasta oikeussuojakeinoa perus- ja ihmisoikeusloukkausten hyvittämiseksi.

Ihmisoikeussopimuksen 13 artiklassa, joka on meillä lain tasoisesti voimassa, on kuitenkin taattu oikeus tehokkaisiin oikeussuojakeinoihin ihmisoikeusloukkauksissa. Kärsimyskorvaus on eräissä tapauksissa mahdollista perustaa siihen. Korkeimman oikeuden ratkaisut KKO:2008:10 ja KKO:2011:32 osoittavat, että vahingonkorvausta tai hyvitystä on mahdollista suorittaa perus- ja ihmisoikeusloukkauksen perusteella myös ilman kansallisen lainsäädännön nimenomaista tukea.

Totean vielä, että perusoikeuksien loukkaukset pitää ensisijaisesti estää. Jos se ei onnistu, ne pitää oikaista tai korjata. Mutta jos sekään ei onnistu, loukkaus tulee hyvittää.

Edellä todetun perusteella esitän VTT:n arvioitavaksi, miten kirjallisen varoituksen antamisesta A:lle aiheutunut sananvapauden loukkaus olisi oi-

kaistavissa tai korjattavissa, sekä edelleen, miten loukkaus olisi hänelle hyvitetävissä.

Pyydän VTT:tä ilmoittamaan 31.1.2012 mennessä, mihin toimenpiteisiin esitykseni on antanut aihetta.

Lähetän jäljennöksen päätöksestäni tiedoksi A:lle, B:lle ja tutkimuskeskusten pääluottamusmiehelle sekä työ- ja elinkeinoministeriölle.